

ISSN 2616-7611 (Print)
ISSN 2616-762X (Online)

ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Збірник наукових праць

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

ВИПУСК 16

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО ЛЬВІВСЬКОГО
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
2024

Вісник Львівського торговельно-економічного університету / [ред. кол.: Щур Б. В., Кельман М. С., Котуха О. С. та ін.]. – Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2024. – Вип. 16. – 40 с. – (Юридичні науки).

Збірник наукових праць

Випуск 16

Вісник Львівської комерційної академії. Серія юридична перейменовано у Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки.

Згідно наказу МОН України № 157 (Додаток 4) від 09.02.2021 вісник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії “Б”.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 479 від 29.02.2024 року. Ідентифікатор медіа: R30-03338

Мови публікацій: українська, англійська, німецька, польська, іспанська, французька, болгарська.

Друкується за ухвалою Вченої ради Львівського торговельно-економічного університету. Протокол засідання Ради № 6 від 27 грудня 2024 року.

Редакційна колегія:

Щур Б. В., д.ю.н., проф., заслужений юрист України (головний редактор);

Кельман М. С., д.ю.н., проф.;

Котуха О. С., к.ю.н., проф.;

Лемеха Р. І., к.ю.н., доц.;

Мальський М. М., д.ю.н.;

Медвідь А. Б., д.ю.н., проф.;

Монаснко А. О., д.ю.н., проф., заслужений юрист України;

Подорожна Т. С., д.ю.н., проф.;

Тильчик О. В., д.ю.н., проф.;

Федоров М. П., к.ю.н., доц.;

Хайтас Даніел, PhD (Угорщина).

Видання індексується у наукометричних базах:

Vernadsky National Library, Ulrich's Periodicals, Index Copernicus, Google Scholar, ROAD, WorldCat

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN: 2616-7611 (Print), 2616-762X (Online)

DOI: 10.36477/2616-7611

Електронна версія: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-law>

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ Й ПРАВА

Колтун Ю. М.

ДОБРОЧЕСНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ СУДДЯМИ
СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА: ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ДО ВИМОГ
ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА5

Лаба С. В., Стегура Н. Р.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ МОБІЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ З ПОЗИЦІЇ АДВОКАТА.....11

Попов Д. І., Котуха О. С.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФІНАНСОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ
В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ16

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

Скрекля Л. І., Богонюк Г. І., Сосніна О. В.

ЗАТРИМАННЯ УПОВНОВАЖЕНОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ
(СТАТТЯ 208 КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ):
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ.....25

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Пасайлюк І. В.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ:
НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ДОКТРИНАЛЬНІ АСПЕКТИ.....31

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW

Koltun Yu. M.

THE INTEGRITY OF THE USE OF SOCIAL MEDIA BY JUDGES: THE PROBLEMS
OF ADAPTATION OF THE LEGISLATION
TO THE REQUIREMENTS OF THE DIGITAL SOCIETY..... 5

Laba S. V., Steghura N. R.

CERTAIN ASPECTS OF MOBILIZATION IN UKRAINE
FROM THE POSITION OF A LAWYER.....11

Popov D. I., Kotukha O. S.

TRANSFORMATION OF FINANCIAL LAW OF UKRAINE
IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION:
PROBLEMS AND PROSPECTS OF LEGAL REGULATION.....16

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY

Skreklya L. I., Bogonyuk G. I., Sosnina O. V.

DETENTION BY AN AUTHORIZED OFFICER
(ARTICLE 208 OF THE CRIMINAL PROCEDURE CODE OF UKRAINE):
PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE..... 25

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE

Pasailiuk I. V.

PROVISION OF EVIDENCE IN CIVIL PROCEDURE OF UKRAINE: NORMATIVE
REGULATION AND DOCTRINAL ASPECTS..... 31

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ Й ПРАВА

УДК 342.591.92

Колтун Ю. М.,
yurii.m.koltun@lpnu.ua, ORCID ID: 0009-0007-5456-8143
аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти,
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

ДОБРОЧЕСНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ СУДДЯМИ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА: ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ДО ВИМОГ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. У статті проведено комплексного аналізу правової невизначеності національного законодавства у світлі використання суддями соціальних медіа як вимога їх добродесної поведінки в епоху цифровізації суспільного життя.

Для судової системи виклики нового глобалізованого суспільства породжують невизначеність та мають синергетичний характер. В межах вказаної проблематики питання правового регулювання є достатньо розмитим, оскільки на законодавчому рівні не існує понятійно-категоріального апарату, що б детермінувало аспекти соціальних медіа та добродесності судової влади.

Визначено, що судді виступають не тільки громадянами держави, але й її представниками, тому питання добродесності інформації та поведінки в соціальних медіа, що пов'язано зі суддями має вагоме значення для розвитку сучасної юриспруденції відповідно до європейських стандартів.

Вказано, що на міжнародному рівні в межах досліджуваної проблематики існує дві групи норм, які унормовують питання використання соціальних медіа. До першої групи віднесено законодавство, що регулює право на свободу слова судді, як будь-якої особи, що проживає в сучасному суспільстві відповідно до загальновизнаних принципів рівності, справедливості та гуманізму (Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод). До другої групи норм віднесено норми, які стосуються предметно використання соціальних мереж суддями, як представниками судової влади (Висновок КРЄС № 25 (2022) щодо свободи вираження суддів, Кодекси суддівської етики).

Автором умотивовано потребу оновлення чинного законодавства щодо добродесності поведінки судді в таких аспектах: додаткова вказівка у Кодексі суддівської етики про те, що судді повинні бути обережними щодо використання соціальними медіа як авторського рівня так і членів своєї родини, оскільки вказане також може бути розцінене як прояв недобродесності судді, його упередженості чи тиску на нього; створення та впровадження до використання Рекомендацій щодо етичного використання суддями соціальних медіа та Інструкції з інформатизації та безпеки для судової влади.

Ключові слова: судочинство, цифрове суспільство, соціальні медіа, судді, добродесність, судова влада, міжнародні стандарти, етична поведінка.

Koltun Yu. M.,
yurii.m.koltun@lpnu.ua, ORCID ID: 0009-0007-5456-8143
Postgraduate Student, Institute of Law and Psychology and Innovative Education,
Lviv Polytechnic National University, Lviv

THE INTEGRITY OF THE USE OF SOCIAL MEDIA BY JUDGES: THE PROBLEMS OF ADAPTATION OF THE LEGISLATION TO THE REQUIREMENTS OF THE DIGITAL SOCIETY

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the legal uncertainty of national legislation in the light of judges' use of social media as a requirement for their virtuous behavior in the era of digitalization of public life.

For the judicial system, the challenges of the new globalized society create uncertainty and have a synergistic nature. Within the limits of the indicated issues, the issue of legal regulation is quite blurred, since there is no conceptual and categorical apparatus at the legislative level that would determine the aspects of social media and the integrity of the judiciary.

It was determined that judges act not only as citizens of the state, but also as its representatives, therefore the issue of integrity of information and behavior in social media related to judges is of great importance for the development of modern jurisprudence in accordance with European standards.

It is indicated that at the international level, within the scope of the researched issues, there are two groups of norms that regulate the issue of using social media. The first group includes legislation regulating the right to freedom of speech of a judge, like any person living in modern society in accordance with the generally recognized principles of equality, justice and humanism (Universal Declaration of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms). The second group of norms includes norms that relate to the substantive use of social networks by judges as representatives of the judiciary (CJEC Conclusion No. 25 (2022) on the freedom of expression of judges, Codes of Judicial Ethics).

The author motivated the need to update the current legislation regarding the integrity of the judge's behavior in the following aspects: an additional instruction in the Code of Judicial Ethics that judges should be careful about using social media both at the author's level and by members of their family, as this can also be considered a manifestation of dishonesty the judge, his bias or pressure on him; creation and implementation for use of the Recommendations on the ethical use of social media by judges and the Instructions on informatization and security for the judiciary.

Key words: judiciary, digital society, social media, judges, integrity, judiciary, international standards, ethical behavior.

JEL Classification: K40

DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2024-16-01>

Постановка проблеми. Глобальні трансформації, технічний прогрес спричинив зміну суспільного життя та створення нового етапу розвитку соціальних відносин – цифрового суспільства. Будь-яка сфера життєдіяльності людини нині перебуває в змінному просторі, усталені правові явища підлягають оновлення, що може мати як позитивні так і дискусійні аспекти. Серед таких явищ виокремлюємо й судову систему.

Слід погодитися з А. Наливайченко, котра визначає, що цифровізація судової системи – це «процес впровадження сучасних інформаційних технологій у роботу судів з метою підвищення доступності, прозорості та ефективності правосуддя. Вона полягає, зокрема, у автоматизації судових процесів, електронному документообігу, дистанційному веденню справ, застосуванню цифрових платформ для подання позовів, скарг і отримання судових рішень, дистанційної комунікації учасників процесу» [1]. Всі ці аспекти достатньо сильно модернізують судову систему, тому в межах цього дослідження доречно зупинитися на окремих аспектах реформування судочинства в умовах цифрового суспільства.

На нашу думку, вагомою проблемою, проте малодослідженою є поведінка представників судівського корпусу в соціальних медіа. Останні

достатньо сильно увійшли в життя людей. Загалом використання цифрових медіа, від онлайн-ігор до використання смартфонів/планшетів чи Інтернету, зробило революцію в суспільстві в усьому світі. Іноземні експерти доводять, що за підрахунками, 20% усіх дорослих проводять онлайн більше 40 годин на тиждень [2]. Комунікація та міжособні відносини відповідно часто переведені у віртуальний простір.

Проте судді виступають не тільки громадянами держави, але й її представниками, тому питання доброчесності інформації та поведінки в соціальних медіа, що пов'язано зі суддями має вагоме значення для розвитку сучасної юриспруденції відповідно до європейських стандартів.

Стан дослідження. Питання цифровізації, інформатизації суспільної реальності було предметом розгляду багатьох науковців, серед них Н.Ортинська, М.Бліхар, І.Жаровська, Н.Бортник та багато інших. Також окремі науковці аналізували проблему в контексті зміни процесуальних явищ, судочинства, судової системи в глобалізованому суспільстві: О. Сковчиляс-Павлів, Н.Лесько, О. Живага, О. Вовченко, Н. Петренко та інші. Однак розвиток цифрового суспільства та правової реальності визначають потребу додаткового аналізу проблем правового регулювання використання суддями соціальних мереж.

Метою статті є проведення комплексного аналізу правової невизначеності законодавства у світлі використання суддями соціальних медіа як вимога їх добросовісної поведінки в епоху цифровізації суспільного життя.

Виклад основних положень. Увага до того, як відбувається використання суддями та працівниками апарату суду соціальних медіа зумовлене потребою визначити, чи така їх позапрофесійна діяльність не впливає на їх морально-етичні зобов'язання, чи є вони добросовісними?

Для судової системи виклики нового глобалізованого суспільства породжують невизначеність та мають синергетичний характер. З одного боку новітні технології розширюють потенціал судової системи, сприяють скороченню строків здійснення правосуддя, несуть зменшення процесуальних витрат. Окрім того в час загроз державного характеру, серед яких як пандемічні так і військові загрози саме електронне правосуддя наділено потенціалом зберегти державність в широкому розумінні, оскільки невиконання судової функції автоматично спричиняє девальвацію всіх державних інтересів, формує загрозу незалежності та збереження державності. Отож серед іншого справлення правосуддя в умовах війни є однією з гарантій національної безпеки України.

Поряд з цим, цифрове суспільство формує виклики, які не можуть бути швидко вирішені правотворцем, тому певні прогалини правового регулювання зумовлюють потребу додаткового аналізу впливу технологій на судову систему. Серед них й питання добросовісного використання соціальних медіа представниками суддівського корпусу.

В межах вказаної проблематики питання правового регулювання є достатньо розмитим, оскільки на законодавчому рівні не існує понятійно-категоріального апарату, що б детермінувало аспекти соціальних медіа та добросовісності судової влади.

В Україні порівняно нещодавно прийнятий закон, що регулює питання функціонування засобів масової інформації, поширення інформації та бажаного комунікаційного середовища загалом. Йдеться мова про ЗУ «Про медіа» [3], проте цей закон не визначає поняття «соціальних медіа» попри їх значне поширення застосування членами суспільства.

В березні цього року суб'єкти законодавчої ініціативи запропонували проект закону «Проект Закону про внесення змін до деяких законів

України щодо регулювання діяльності платформ спільного доступу до інформації, через які поширюється масова інформація» [4] де доречно пропонується зміни до ЗУ «Про медіа» й пропонується визначення онлайн-медіа та платформи спільного доступу через які ширяться інформація. Проте доки такі зміни не прийняті будемо користуватися доктринальним розумінням соціальних медіа та міжнародне тлумачення цього поняття.

Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам щодо принципів управління медіа та комунікації CM/Rec(2022)11 використовує широке поняття медіа та кваліфікує соціальні платформи як цифрові сервіси, які постачальники цифрових послуг, які «об'єднують учасників багатосторонніх ринків, встановлюють правила такої взаємодії та використовують алгоритмічні системи для збору та аналізу даних і персоналізації своїх послуг (у сфері комунікацій такі платформи включають пошукові системи, агрегатори новин, сервіси обміну відео та соціальні мережі)» [5].

Іноземні словники розуміють соціальні медіа (social media) як веб-сайти та інші онлайн-засоби спілкування, які використовуються великими групами людей для обміну інформацією та розвитку соціальних і професійних контактів [6]. В доктрині визначають, що відмінною ознакою соціальних медіа є те, що «в ролі творців контенту виступають самі користувачі» [7], тобто це узагальнене поняття, що репрезентується через онлайн-технології, котрі існують чи будуть існувати у віртуальному просторі, та надають користувачам можливість спілкуватися й комікувати.

Питання добросовісності суддів також немає чіткого унормування, про нього згадує законодавство, однак не подає норми-дефініції, котра б законодавчо, на державному рівні розкривала розуміння цього вагомого поняття. Поняття «добросовісність» є оцінним, а це означає, що його зміст, як і зміст будь-якого іншого оцінного поняття, визначається з урахуванням конкретних обставин справи [8, с. 9–26].

Загалом це поняття охоплює економічну, професійну та морально-етичну добросовісність. С. Глушенко розуміє добросовісність як «морально-етичний фундамент діяльності судді, який визначає межу і спосіб його/її поведінки, яка має ґрунтуватися на принципах добровідносин із громадянами, суспільством та державою, а також чесності у способі життя, виконанні професійних обов'язків та розпорядженні матеріальними ресурсами» [9]. Такий імператив має бути притаманний суддям, безумовно, як в професійному,

так і позапрофесійному житті. Тому враховуючи, що судді є користувачами соціальних медіа, так само як добродесність є вимогою до їх поведінки у віртуальному просторі.

На міжнародному рівні в межах досліджуваної проблематики існує дві групи норм, які його унормовують.

До першої слід віднести законодавство, що регулює право на свободу слова судді, як будь-якої особи, що проживає в сучасному суспільстві відповідно до загально визнаних принципів рівності, справедливості та гуманізму. Ст. 19 Загальної декларації прав людини як основоположного документу сучасної правової системи, що визначає і закріплює матрицю прав людини вказує, право кожної людини на свободу переконань і їх висвітлення [10]. Також ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначає право кожного на свободу вираження поглядів [11].

До другої групи норм доречно віднести норми, які стосуються предметно використання соціальних мереж суддями. Реагує на цей виклик європейське суддівське самоврядування. 2 грудня 2022 року Консультативна рада європейських суддів (КРЕС) ухвалила свій висновок № 25 (2022) щодо свободи вираження суддів.

Висновок містить загальні вказівки для суддів і широку основу для поточного обговорення щодо того, які параметри слід враховувати, коли судді здійснюють своє право на свободу вираження поглядів як у суді, так і за його межами, в тому числі в ЗМІ та соціальних мережах. У ньому розглядаються судові волевиявлення, які стосуються питань, що викликають занепокоєння судової системи, а також суперечливих тем, що становлять суспільний інтерес, і розглядається судова стриманість, яку необхідно застосовувати.

Висновок КРЕС вказує, що судді користуються правом на свободу вираження поглядів, як і будь-який інший громадянин. Однак, користуючись цим правом, вони повинні пам'ятати про свою конкретну відповідальність і обов'язки в суспільстві, окрім зобов'язань зберігати професійну таємницю, пов'язаних із їхньою роллю в суді. КРЕС вважає, що судді повинні проявляти стриманість у висловленні своїх поглядів і думок за обставин, коли це може поставити під загрозу їх незалежність, неупередженість або гідність їхньої посади або поставити під загрозу авторитет судової влади [12]. П. 68 Висновку 25 зазначає, що «Загальна основа, яку підтримує КРЕС, полягає в тому застосовується загальний

обов'язок судового обмеження. Це означає, що судді повинні уникати висловлювати погляди або ділитися особистою інформацією в Інтернеті, яка потенційно може підірвати незалежність і неупередженість суду, право на справедливий суд або гідність посади та (громадська довіра до) авторитету судової влади. Для цього судді повинні проявляти обережність у використанні соціальних мереж» [13].

Поряд з цим, вагомими стандарти визначені в контексті обізнаності суддів про негативні наслідки та загрози, що можуть стосуватися поведінки суддів в соціальних медіа. Їх дописи, контент, що ними поширюється, уподобання навіть коло віртуальних друзів, комунікація у тому числі членів їх родини тощо можуть бути використані з метою тиску на суд, може бути розцінено як факт недобродесності, порушення незалежності чи неупередженості.

Декларація Комітету міністрів про маніпулятивні можливості алгоритмічних процесів від 13 лютого 2019 року у п. 9е вказує, що «слід підвищити обізнаність громадськості щодо того факту, що алгоритмічні інструменти широко використовуються в комерційних цілях і, все частіше, з політичних причин, а також для амбіцій анти- або недемократичного завоювання влади, війни або для заподіяння прямої шкоди» [14]. З боку судді така шкода може мати суттєві наслідки, з поміж яких порушення права людини на справедливий суд, зниження рівня поваги до судової влади загалом.

Враховуючи попередньо визначені аспекти, позитивно оцінюємо те, що цього року Рішенням З'їзду суддів України [15] до чинного Кодексу суддівської етики внесені доповнення (ст 21), де відповідно визначено, що допустимість участі судді в різного роду соціальних медіа, зокрема згадано соціальні мережі та інтернет-форуми. Однак виводиться чотири вимоги до такого користування 1) стриманість, 2) поміркованість, 3) обережність, 4) не завдання шкоди авторитету судді та судової влади.

Висновок. Проте виключно такими змінами завершитися правове унормування проблематики не може. Принцип правової визначеності це не лише існування загальних правил, але також стандарти реалізації цих правил.

Тому, на нашу думку необхідними удосконаленнями є наступні.

1. Додаткова вказівка у Кодексі суддівської етики про те, що судді повинні бути обережними щодо використання соціальними медіа як авторського

рівня так і членів своєї родини, оскільки вказане також може бути розцінене як прояв недоброчесності судді, його упередженості чи тиску на нього.

2. Визначені в кодексі норми потребують докладного роз'яснення, тому доречним, ба більше, необхідним є створення Рекомендацій щодо етичного використання судьями соціальних медіа, де б зазначалися всі можливі аспекти використання мереж, формування контенту, допуску віртуальних друзів (в деяких державах ЄС існує правова заборона долучення до кола «друзів» у соцмережах адвокатів), репостів інформації тощо.

3. Необхідними для розробки та впровадження є також Інструкція з інформатизації та безпеки для судової влади. Соціальні медіа можуть бути використані з шахрайською метою, у фінансово приватних цілях, або навіть з метою дискредитації судової влади як засіб інформаційної війни, у тому числі державою-агресоркою. Тому правила використання віртуального середовища таким чином, щоб не допустити негативних наслідків для особи судді та загалом судової влади є затребуваними для практичного використання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Найченко А. Цифровізація правосуддя як один з етапів реформування судової системи в Україні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. Вип. 10 (28). С. 430–440

2. Korte M. The impact of the digital revolution on human brain and behavior: where do we stand?. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 2020 № 22(2), P. 101–111. <https://doi.org/10.31887/DCNS.2020.22.2/mkorte>

3. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023, №№ 47–50, ст. 120.

4. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності платформ спільного доступу до інформації, через які поширюється масова інформація: проект № 11115 від 25.03.2024 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43884>

5. Recommendation CM/Rec(2022)11 of the Committee of Ministers to member States on principles for media and communication governance: adopted by the Committee of Ministers on 6 April 2022 at the 1431st meeting of the Ministers' Deputies. URL: <https://search.coe.int/cm?i=0900001680a61712>

6. Social media URL: <https://www.dictionary.com/browse/social-media>

7. Живага О. В., Вовченко О. В., Петренко Н. С. Сучасні соціальні медіа як інструмент популяризації науки в умовах інформаційного суспільства. *Наука та наукознавство*. 2020. № 4. С. 88–109.

8. Рибалко В. О. Оцінні поняття в кримінальному процесуальному праві України : моно-

графія. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 260 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2468/1/rubalko%20monogr.pdf>

9. Глуценко С. Новели судової реформи: поняття професійної етики та доброчесності в контексті кваліфікаційного оцінювання судді (кандидата на посаду судді). *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 6. С. 70–83.

10. Загальна декларація прав людини: прог. резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

12. Freedom of expression of judges: Consultative Council of European Judges adopts new Opinion. 2022. URL: <https://www.coe.int/en/web/ccje/-/freedom-of-expression-of-judges-consultative-council-of-european-judges-adopts-new-opinion>

13. CCJE Opinion No. 25 (2022) on freedom of expression of judges, Strasbourg, 2 December 2022. URL: <https://rm.coe.int/opinion-no-25-2022-final/1680a973ef%0A%0A.p.16>

14. Declaration by the Committee of Ministers on the manipulative capabilities of algorithmic processes: adopted by the Committee of Ministers on 13 February 2019 at the 1337th meeting of the Ministers' Deputies URL: <https://search.coe.int/cm?i=090000168092dd4b>

15. Про затвердження Кодексу суддівської етики: рішення З'їзду суддів України 18.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-24#n4>

REFERENCES:

1. Naichenko, A. (2024) Tsyfrovizatsiia pravosudivia yak odyin z etapiv reformuvannia sudovoi systemy v Ukraini. *Aktualni pytannia u suchasni nauksi*. Vyp. 10 (28). S. 430–440 [in Ukrainian].

2. Korte M. (2020) The impact of the digital revolution on human brain and behavior: where do we stand?. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, № 22(2), P. 101–111. <https://doi.org/10.31887/DCNS.2020.22.2/mkorte> [in English].

3. Pro media: Zakon Ukrainy vid 13.12.2022 № 2849-IX. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2023, №№ 47–50, st. 120. [in Ukrainian].

4. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo rehuliuivannia diialnosti platform spilnoho dostupu do informatsii, cherez yaki poshyriuietsia masova informatsiia (2024): proekt № 11115 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43884> [in Ukrainian].

5. Recommendation CM/Rec(2022)11 of the Committee of Ministers to member States on principles for media and communication governance: adopted by the Committee of Ministers at the 1431st meeting of the Ministers Deputies. URL: <https://search.coe.int/cm?i=0900001680a61712> [in English]

6. SocialmediaURL: <https://www.dictionary.com/browse/social-media> [in English]
7. Zhyvaha, O. V. Vovchenko, O. V., Petrenko, N. S. (2020). Suchasni sotsialni media yak instrument populiaryzatsii nauky v umovakh informatsiinoho suspilstva. *Nauka ta naukoznavstvo*. № 4. S. 88–109 [in Ukrainian]
8. Rybalko, V. O. (2017) Otsinni poniattia v kryminalnomu protsesualnomu pravi Ukrainy: monohrafiia. Lviv: LvDUVS, 260 s. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2468/1/rubalko%20monogr.pdf>. [in Ukrainian]
9. Hlushchenko, S. (2016) Novely sudovoi reformy: poniattia profesiinoi etyky ta dobrochesnosti v konteksti kvalifikatsiinoho otsiniuvannia suddi (kandydata na posadu suddi). *Chasopys tsyvilnoho i kryminalnoho sudochynstva*. №6. S. 70-83 [in Ukrainian]
10. Zahalna deklaratsiia prav liudyny (1948): proh. rezoliutsiieiu 217 A (III) Heneralnoi Asamblei OON URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Ukrainian]
11. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (1950): mizhnarodnyi dokument Rady Yevropy URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian]
12. Freedom of expression of judges (2022): Consultative Council of European Judges adopts new Opinion. URL: <https://www.coe.int/en/web/ccje/-/freedom-of-expression-of-judges-consultative-council-of-european-judges-adopts-new-opinion> [in English]
13. CCJE Opinion No. 25 (2022) on freedom of expression of judges, Strasbourg, 2 December 2022 URL: <https://rm.coe.int/opinion-no-25-2022-final/1680a973ef%0A%0A.r.16> [in English]
14. Declaration by the Committee of Ministers on the manipulative capabilities of algorithmic processes (2019): adopted by the Committee of Ministers at the 1337th meeting of the Ministers Deputies URL: <https://search.coe.int/cm?i=090000168092dd4b> [in English]
15. Pro zatverdzhennia Kodeksu suddivskoi etyky (2024): rishennia Zizdu suddiv Ukrainy URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-24#n4> [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 30.10.2024

УДК 340.69

Лабa С. В.,

l_s_w@ukr.net, ORCID ID: 0009-0006-8058-2865, Researcher ID: rid63894
к.ю.н., доцент кафедри цивільного і господарського права та процесу,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Стегура Н. Р.,

stegura08@gmail.com, адвокат

ОКРЕМІ АСПЕКТИ МОБІЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ З ПОЗИЦІЇ АДВОКАТА

Анотація. У статті розглядаються питання щодо вдосконалення мобілізаційної системи в Україні. Після вторгнення Російської Федерації на територію України громадяни нашої держави зіткнулися з немислими потрясіннями, оскільки кожній людині відомо про кримінальне протиправне свавілля, яке вчиняється військовими РФ. Перед нашою державою постало чимало нових викликів у сфері оборони, зумовлених збройною агресією РФ проти України.

Констатовано, що військовослужбовці територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, відповідно до мобілізаційного плану та завдань, на власний розсуд вирішують, де і яким чином слід мобілізувати необхідну кількість людей, оскільки у добровільному порядку до військоматів з'являється їх невеликий відсоток. Слідом, такі особи, маючи повноваження на вчинення мобілізаційних заходів, вдаються до різного роду зловживань. А тому доведено, що дієвим заходом частині забезпечення механізму послідовної та справедливої мобілізації є запровадження автоматизованого механізму визначення осіб, щодо яких необхідно вчинити дії на їх мобілізацію, що забезпечить її прозорість і не залежатиме від суб'єктивних чинників окремих посадових осіб.

Звернено увагу на довготривалий термін розгляду судами клопотань про звільнення військовослужбовців від кримінальної відповідальності за фактами самовільного залишення військової частини, що унеможливує зарахування військовослужбовців у список військових частин. Запропонована доцільність розробити чіткий механізм дії, спрямований на те, щоб у продовж 1-2 днів, після отримання згоди військовослужбовця на продовження військової служби, судом було ухвалено рішення про звільнення від кримінальної відповідальності, що, у свою чергу, надасть можливість зарахувати особу у списки військової частини та залучити до оборони держави.

Розглянуто питання щодо довготривалого проходження військово-лікарської комісії. З метою усунення таких випадків обґрунтована необхідність розробити чіткий механізм щодо позачергового проходження військово-лікарської комісії за направленнями органу досудового розслідування, в тому числі за необхідності, в умовах стаціонару.

Ключові слова: мобілізація, оборона, військова агресія, військовослужбовець, територіальна цілісність та недоторканність.

Лабa С. В.,

l_s_w@ukr.net, ORCID ID: 0009-0006-8058-2865, Researcher ID: rid63894
PhD in Law, Associate Professor at the Department of Civil and Economic Law and Procedure,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Steghura N. R.,

stegura08@gmail.com, Lawyer

CERTAIN ASPECTS OF MOBILIZATION IN UKRAINE FROM THE POSITION OF A LAWYER

Abstract. The article examines issues related to the improvement of the mobilization system in Ukraine. After the invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, the citizens of our country faced unimaginable shocks, as every person knows about the criminal and illegal arbitrariness committed by the military of the Russian Federation. Our state faced many new challenges in the field of defense caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine.

It was established that the servicemen of the territorial recruitment and social support centers, in accordance with the mobilization plan and tasks, at their own discretion decide where and how to mobilize the required number of people, since a small percentage of them voluntarily appear at the military commissariats. As a result, such persons, having the authority to carry out mobilization measures, resort to all kinds of abuses. And that is why it has been proven that an effective measure of ensuring the mechanism of consistent and fair mobilization is the introduction of an automated mechanism for identifying persons in respect of whom it is necessary to take actions for their mobilization, which will ensure its transparency and will not depend on the subjective factors of individual officials.

Attention was drawn to the long term of consideration by the courts of petitions for the release of servicemen from criminal responsibility for the facts of voluntary abandonment of a military unit, which makes it impossible to enroll servicemen in the list of military units.

The proposed expediency of developing a clear mechanism of action, aimed at ensuring that within 1–2 days, after obtaining the consent of a serviceman to continue military service, the court will issue a decision on exemption from criminal responsibility, which, in turn, will provide an opportunity to include a person in the lists military unit and involve in the defense of the state.

The issue of long-term passing of the military medical commission was considered. In order to eliminate such cases, there is a well-founded need to develop a clear mechanism for out-of-hours military medical commission referrals by the pre-trial investigation body, including, if necessary, in hospital conditions.

Key words: mobilization, defense, military aggression, serviceman, territorial integrity and inviolability.

JEL Classification: K 40

DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2024-16-02>

Постановка проблеми. Конституційним обов'язком громадян України є несення військової служби, що полягає у забезпеченні оборони держави, захисті її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. Відповідно оборона України полягає у вжитті системи політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту (ЗУ «Про оборону» від 6 грудня 1991 р.). Військовий обов'язок установлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями (ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р.).

Після вторгнення Російської Федерації (далі – РФ) на територію України громадяни нашої держави зіштовхнулися з немислимими потрясіннями, оскільки кожній людині відомо про кримінальне протиправне свавілля, яке вчиняється військовими РФ. Знищення Українського народу, на жаль, не є поодинокими фактами, а системною лінією поведінки, яка стала нормою для представників держави-агресора. Такі беззаконня, навряд чи взагалі можна назвати війною. Бо навіть агресивна війна має чіткі межі дозволеного. Абсолютну зневагу цінності людського життя з боку російських вій-

ськових слід розцінювати як геноцид українського народу. Слідом перед нашою державою постало чимало нових викликів у сфері оборони, зумовлених збройною агресією РФ проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання мобілізації та пов'язаних із нею проблем стали предметом розгляду у працях Б. Андрусюк, В. Богдановича, П. Волотівського, О. Гончаренка, В. Горбуліна, Є. Григоренка, І. Кіреєва, В. Костецького, О. Кривенка, О. Кузьмук, В. Примака, О. Романової, О. Устименка, Ю. Шемшученка та інших.

Постановка завдання. Основною метою цієї статті є розгляд окремих аспектів мобілізації в Україні з позиції адвоката.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовим питанням, яке потребує нагального вирішення – це вдосконалення мобілізаційної системи в Україні, яку, очевидно, важко назвати прозорою. Відповідно до ч. 1 ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р. мобілізація полягає у комплексі заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано.

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та з метою забезпечення оборони держави, підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших військових формувань, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, Указом Президента України від 24 лютого 2024 р. №65 було оголошено про проведення загальної мобілізації. Слідом, на місцеві органи виконавчої влади у взаємодії з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки, покладений обов'язок організувати та забезпечити в установленому порядку здійснення призову військовозобов'язаних, резервістів на військову службу, їх доставки до військових частин та установ Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших військових формувань України [1].

Так, військовослужбовці територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП), відповідно до мобілізаційного плану та завдань, на власний розсуд вирішують, де і яким чином слід мобілізувати необхідну кількість людей, оскільки у добровільному порядку до військкоматів з'являється їх невеликий відсоток. На даний час, у засобах масової інформації та на інтернет платформах спостерігається невдоволення громадян, щодо дій ТЦК та СП під час мобілізації. Іншими словами, ТЦК та СП фактично перетворилось на таких собі «людоловів», що негативно впливає на авторитет Збройних Сил України, органів державної влади та поширення думки, що війна лише для «окремих» верств населення. Це зумовлено відсутністю у роботі ТЦК та СП системності та прозорості, а відтак військовозобов'язані чоловіки, з метою уникнення мобілізації, незаконним способом перетинають державний кордон, не покидають межі місця проживання тощо. Як наслідок, посилюються диспропорції на ринку праці, що негативно впливає на стан економіки.

Окрім того, доволі поширеними є випадки отримання неправомірної вигоди командуванням військових підрозділів з метою зарахування мобілізованих військовослужбовців у тилові частини (підрозділи), а також не включення їх у бойові розпорядження, або включення без фактичного залучення у бойових діях. За таких умов, видається, необхідним є ініціювання перед військовим командуванням перевірок особо-

вого складу підпорядкованих військових частин щодо виявлення осіб які фактично не залучаються до участі у бойових діях та встановлення причини таких дій. Військовослужбовці ТЦК та СП, маючи повноваження на вчинення мобілізаційних заходів, вдаються до різного роду зловживань. В окремих випадках, таке зловживання проявляється у штучному створенні перешкод суб'єктам господарювання щодо мобілізації всіх військовозобов'язаних осіб. Також такі дії можуть вчинятись на замовлення інших осіб, в тому числі усунення конкурентів у бізнесі.

За наявного стану речей, видається за необхідне напрацювання пропозицій щодо внесення змін у законодавство України в частині забезпечення механізму послідовної та справедливої мобілізації. Це можливо забезпечити виключного за наявності автоматизованого механізму визначення осіб, щодо яких необхідно вчинити дії на їх мобілізацію. Так, наприклад, можна запровадити проведення автоматизованою системою, серед чоловіків віком від 25–60 років (ідентифікатором яких може бути індивідуальний податковий номер платника податків, номер паспорта громадянина України, тощо) так званої «лотереї» під час якої визначатимуться особи, щодо яких необхідно вчинити мобілізаційні заходи. У подальшому ТЦК та СП (в залежності від місця їх реєстрації) отримує відповідне офіційне завдання щодо пошуку та встановлення таких осіб, а також забезпечення їх мобілізації. Таким чином, мобілізації підлягатимуть особи, придатні за станом здоров'я, та щодо яких наявне відповідне мобілізаційне завдання. Це, видається, забезпечить прозорість у мобілізаційних заходах, і не буде залежати від суб'єктивних чинників окремих посадових осіб ТЦК та СП. Окрім того, на ринку праці зменшиться проблема дефіциту працівників чоловічої статі.

Більше того, така практика не є новою у світі та неодноразово впроваджувалась у життя. Скажімо, у Сполучених Штатах Америки ідея так званого жеребкування виникла біля двохсот років назад. Втім її важко було назвати справедливою, оскільки навіть якщо жереб випадав на ту чи іншу особу, від служби можна було відкупитися, офіційно здійснивши оплату у розмірі триста американських доларів. Однак із розвитком суспільства відповідна норма була скасована, втім сама лотерея продовжувала діяти. Так, під час Першої світової війни США за результатами жеребкування військо було поповнено на більш як два з половиною мільйони чоловіків кожен із яких попередньо

zareestruvavsia v spysku na svoemu okruzi i otrymav vidpovidnyi porjadkovyi nomer. Procedura zherebkuvannia vidbuvalasja v primischnni vijskovo-vo departaменту у Вашингтоні. В подальшому вона лише вдосконалювалася завдяки посиленню прозорості та ефекту випадковості. Зокрема, під час Другої світової війни картки призовників були двічі перемішані, а кульки витягував вашингтонський чиновник із зав'язаними очима в присутності президента США [2].

Наступним питанням, яке потребує розгляду є звільнення військовослужбовця від кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби чи дезертирство. Згідно з даними Офісу Генерального прокурора, з січня 2022 року до вересня 2024 року було відкрито 59 606 кримінальних проваджень щодо самовільного залишення військової частини (ст. 407 КК України). На підставі Закону України від 20 серпня 2024 р. ст. 401 КК України було доповнено ч. 5 у якій передбачено наступне положення: «Особа, яка під час дії воєнного стану вперше вчинила кримінальне правопорушення, передбачене статтями 407, 408 цього Кодексу, може бути звільнена від кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, якщо вона добровільно звернулася із клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби та за наявності письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби». Відповідні нововведення отримали як підтримку, так і гостру критику. У зауваженнях Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту вказаного закону вказується, що в основу рішення суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності передбачається покласти рішення та дії третіх осіб (письмова згода командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження особою військової служби). Тобто, виходить, що в даному випадку треті особи якщо і безпосередньо не підмінюють собою суд, проте чинять безпосередній вплив на прийняття ним рішення, що не відповідає ст. 124 Конституції України, відповідно до змісту якої делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Крім того в частині використання слів «про намір повернутися до цієї або до іншої військової частини або місяця

служби для продовження проходження військової служби та за наявності письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби» слід зауважити, що невизначеним є, командир якої саме частини мав би надавати письмову згоду: частини, де особа проходила служби чи іншої. Також не окреслено критерії, якими мав би керуватися командир при наданні згоди, що не враховує вимог принципу правової визначеності в контексті статті 8 Конституції України [3].

Наведеним не обмежується коло проблем застосування норми про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 401 КК України. Зокрема, у вказаній нормі чітко не вказується на протязі якого терміну особа зобов'язана повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби. Також відсутня інформація про те до якої саме конкретної військової частини відповідна особа повинна прийти.

Ускладнюється проблема також довготривалим терміном розгляду судами клопотань про звільнення військовослужбовців від кримінальної відповідальності за фактами самовільного залишення військової частини, що унеможливає їх зарахування у список військових частин. Щодо вказаного питання, необхідно розробити чіткий механізм дій, спрямований на те, щоб у продовж 1-2 днів, після отримання згоди військовослужбовця на продовження військової служби, судом було б ухвалено рішення про звільнення від кримінальної відповідальності, що, у свою чергу, надасть можливість зарахувати особу у списки військової частини та залучити до оборони держави. Отож у випадку виявлення військовослужбовця, який виявив бажання продовжити військову службу, підрозділи військової служби правопорядку повинні отримати оригінал письмової згоди військових частин щодо можливості прийняття на військову службу, після чого доставляють у відповідне територіальне управління Державного бюро розслідувань, а слідчий та прокурор здійснюють оформлення відповідних процесуальних документів та, за наявності підстав, невідкладно передають їх до суду.

Не менш значущою є проблема щодо довготривалого проходження військово-лікарської комісії (понад 3 місяці). Складним у цьому питанні є те, що під час здійснення розслідування кримінального провадження, попри наявність у військовослужбовців підстав щодо проходження військово-

лікарської комісії (поранення, хвороби, тривале лікування), слідчий, прокурор надаючи направлення на військово-лікарську комісію (далі – ВЛК), не має змоги контролювати відповідного військовослужбовця щодо зволікання у його проходженні, а тому спостерігаються випадки коли останні більш ніж як 6 місяців проходять ВЛК, з огляду на велику кількість людей, які намагаються пройти «військово-медичну бюрократію». З метою усунення таких випадків існує потреба розробити чіткий механізм щодо позачергового проходження ВЛК військовослужбовцями за направленнями органу досудового розслідування, в тому числі за необхідності, в умовах стаціонару.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Отож, мобілізаційні заходи в Україні є одними із основаних елементів системи оборонних заходів, які спрямовані на протидію збройній агресії РФ проти нашої держави. Їх проведення безпосередньо залежить від розвитку ситуації на лінії зіткнення з ворогом. А тому вкрай необхідним є запровадження «цивілізованих» методів мобілізації, які б не підривали мотивацію як військовослужбовців, так і тих, хто являється резервом. Слідом, необхідність подальших наукових розробок з питань мобілізації в Україні сумнівів не викликає.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24 лютого 2024 р. № 65. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/652022-41653>

2. Мобілізація наосліп. Як у США лотерея визначала, кого відправляти на війну. NEWS Укра-

їна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ckmke52kp6no>

3. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону України про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини противстановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану (реєстраційний № 11322). URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/8a227f78-a33e-4f2c-9e97-d069a691e4a3>

REFERENCES:

1. Pro zahal'nu mobilizatsiyu: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 24 lyutoho 2024 r. № 65. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/652022-41653>

2. Mobilizatsiya naoslip. Yak u SSHA lotereya vyznachala, koho vidpravlyaty na viynu. NEWS Ukrayina. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ckmke52kp6no>

3. Zauvazhennya Holovnoho yurydychnoho upravlinnya Aparatu Verkhovnoyi Rady Ukrainy do proektu Zakonu Ukrainy pro vnesennya zmin do Kryminal'noho kodeksu Ukrainy, Kryminal'noho protsesual'noho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennya kryminal'noyi vidpovidal'nosti za zlochyny proty vstanovlenoho poryadku nesennya abo prokhozheniya viys'kovoyi sluzhby pid chas diy voyennoho stanu (reyestratsiyyny № 11322). URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/8a227f78-a33e-4f2c-9e97-d069a691e4a3>

Стаття надійшла до редакції 1.10.2024

УДК 340.330.11

Попов Д. І.,

jurist7@gmail.com, ORCID ID: 0009-0003-8208-2424

к.ю.н., доцент кафедри теорії держави і права,

Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Котуха О. С.,

kotuha1@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1198-8849, Researcher ID: G-6561-2019,

к.ю.н., проф., декан факультету права,

Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФІНАНСОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. У статті досліджено проблеми трансформації фінансового права України під впливом цифрових технологій, окреслено перспективи правового регулювання у цій сфері. Зазначено, що цифровізація торкнулася всіх без винятку інститутів фінансового права, зумовивши потребу в науковому дослідженні й оцінці процесів, що відбуваються у цій сфері. Сучасна фінансово-правова дійсність збагатилася такими категоріями, як «цифрова валюта», «цифрові фінансові активи», «цифровий бюджет», «оператори інформаційних систем» тощо. Відповідно, в умовах цифровізації й розширення фінансового ринку, виходу його з реального світу у віртуальний виникають такі нові напрями, як «фінансові технології» (своєрідне поєднання фінансів і нових інформаційних технологій), «крауд-фінанси», «цифрові фінанси» тощо. Наголошено, що цифрове середовище призводить до появи нових форм економічного розвитку, що не охоплюються інструментами управління держави. Зокрема, аналіз економічної діяльності цифрових компаній дозволяє виокремити низку особливостей їх функціонування, які не вкладаються в традиційні параметри фінансового механізму. По-перше, цифровізація стирає державні кордони, тож підприємства можуть активно здійснювати економічну діяльність без будь-якої фізичної присутності. По-друге, економічна діяльність цифрових компаній характеризується зростанням інвестицій у нематеріальні активи, зокрема в інтелектуальну власність. По-третє, функціонування цифрових бізнес-моделей ґрунтується на зборі через цифрову платформу даних від користувачів та їх використанні як внеску в нематеріальні активи підприємств. Підкреслено, що цифровізація фінансового права – це певний процес упровадження в діяльність суб'єктів фінансових правовідносин різних цифрових технологій, що дають змогу здійснити якісні перетворення в реалізації контрольних-наглядних функцій і забезпечити ефективну взаємодію між суб'єктами фінансового ринку. Результатом цифровізації є цифрова трансформація, яка полягає в настанні конкретних соціально значущих результатів від застосування цифрових технологій у фінансовій сфері. При цьому дихотомією цифровізації є поява нових технологій, що забезпечують прозорість здійснюваних учасниками цивільного обороту фінансових операцій, а ті своєю чергою ефективність державного управління. Зроблено висновок, що впровадження цифрових технологій змінює внутрішній зміст процесів впливу на суспільні відносини, розширюючи і трансформуючи способи впливу на поведінку учасників фінансових відносин. Доповнюючи традиційні способи правового регулювання технічними засобами забезпечення їх реалізації, держава підвищує ефективність механізму правового регулювання. Цифрові технології надають праву можливість регулювання суспільних відносин принципово новими способами, розширюючи варіативність інструментарію фінансового права. З огляду на це показано, що саме під впливом цифровізації у структурі фінансово-контрольних (податкових, бюджетних, банківських тощо) правовідносин з'являються нові елементи, виникає потреба вироблення адекватних механізмів правового регулювання, що зумовлює актуальність дослідження цифрових технологій та інструментів цифровізації в галузі фінансового права України.

Ключові слова: фінансове право, фінансові відносини, цифровізація, цифрові технології, цифрова трансформація, цифрова валюта, цифрові фінансові активи, краудфінанси, «цифрові фінанси, цифровий бюджет, інформаційні системи, платники податків, банківська діяльність.

Popov D. I.,

jurist7@gmail.com, ORCID ID: 0009-0003-8208-2424

*PhD in Law, Associate Professor at the Department of State and Law Theory,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

Kotukha O. S.,

kotuh1@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1198-8849, Researcher ID: G-6561-2019

*PhD in Law, Prof., Dean of the Faculty of Law,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

TRANSFORMATION OF FINANCIAL LAW OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION: PROBLEMS AND PROSPECTS OF LEGAL REGULATION

Abstract. *The article examines the problems of transformation of financial law of Ukraine under the influence of digital technologies, outlines the prospects of legal regulation in this area. It was noted that digitization affected all institutions of financial law without exception, causing the need for scientific research and evaluation of the processes taking place in this area. Modern financial and legal reality has been enriched with such categories as "digital currency", "digital financial assets", "digital budget", "information system operators", etc. Accordingly, in the conditions of digitization and expansion of the financial market, its exit from the real world into the virtual one, such new directions as "financial technologies" (a kind of combination of finance and new information technologies), "crowd finance", "digital finance", etc. It is emphasized that the digital environment leads to the emergence of new forms of economic development that are not covered by state management tools. In particular, the analysis of the economic activity of digital companies makes it possible to single out a number of features of their functioning that do not fit into the traditional parameters of the financial mechanism. First, digitalization erases state borders, so enterprises can actively carry out economic activities without any physical presence. Secondly, the economic activity of digital companies is characterized by the growth of investments in intangible assets, in particular in intellectual property. Thirdly, the operation of digital business models is based on the collection of data from users through a digital platform and its use as a contribution to the intangible assets of enterprises. It is emphasized that the digitalization of financial law is a certain process of introducing various digital technologies into the activities of subjects of financial legal relations, which make it possible to carry out qualitative transformations in the implementation of control and supervisory functions and to ensure effective interaction between subjects of the financial market. The result of digitization is digital transformation, which consists in the occurrence of specific socially significant results from the use of digital technologies in the financial sphere. At the same time, the dichotomy of digitalization is the emergence of new technologies that ensure the transparency of financial transactions carried out by the participants of the civil turnover, and those, in turn, the efficiency of state administration. It was concluded that the introduction of digital technologies changes the internal content of the processes of influencing social relations, expanding and transforming the methods of influencing the behavior of participants in financial relations. Complementing the traditional methods of legal regulation with technical means of ensuring their implementation, the state increases the effectiveness of the mechanism of legal regulation. Digital technologies provide the right opportunity to regulate social relations in fundamentally new ways, expanding the variability of financial law instruments. In view of this, it is shown that it is under the influence of digitalization that new elements appear in the structure of financial and control (tax, budget, banking, etc.) legal relations, there is a need to develop adequate mechanisms of legal regulation, which determines the relevance of the study of digital technologies and digitalization tools in the field financial law of Ukraine.*

Key words: financial law, financial relations, digitalization, digital technologies, digital transformation, digital currency, digital financial assets, crowdfunding, "digital finance, digital budget, information systems, taxpayers, banking activity.

JEL Classification: K 10, K 38

DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2024-16-03>

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах розвитку України як правової держави вплив цифровізації на всі сфери правового регу-

лювання є чи не найактуальнішою проблемою, оскільки «життєдіяльність людини дедалі більше підпорядковується “букві цифри” (за аналогією

з «буквою закону»» [1, с. 155]. Цифровізація охоплює всі сфери розвитку держави і створює потреби у формуванні нових підходів до визначення природи фінансового права й напрямів розвитку фінансового законодавства. Адже на переконання вчених, «саме на цій галузі права яскраво відобразилися зміни, що відбувалися та й продовжують відбуватися в Україні» [2, с. 39]. Цифровізація торкнулася всіх без винятку інститутів фінансового права, зумовивши потребу в науковому дослідженні й оцінці процесів, що відбуваються у цій сфері. Сучасна фінансово-правова дійсність збагатилася такими категоріями, як «цифрова валюта», «цифрові фінансові активи», «цифровий бюджет», «оператори інформаційних систем» тощо.

Відповідно, в умовах цифровізації й розширення фінансового ринку, виходу його з реального світу у віртуальний виникають такі нові напрями, як «фінансові технології» (своєрідне поєднання фінансів і нових інформаційних технологій), «краудфінанси», «цифрові фінанси» тощо [3]. Проте тут ідеться не про виникнення фундаментально нових видів фінансів, а про використання нових інструментів на фінансовому ринку і, як результат, трансформацію відповідних правовідносин з урахуванням їхньої «цифрової» компоненти. Наприклад, краудфінанси виникають у процесі збору коштів на проекти через спеціальні онлайн-платформи, що вимагає регулювання не тільки «реальних» відносин, які виникають, а й діяльності відповідних онлайн-ресурсів, нових механізмів укладання договорів, способів їх оформлення тощо. Інвестиційні і кредитні фінанси, що виникають за допомогою краудлендингу, набувають дедалі більшого поширення у світовій практиці, також породжуючи потребу у спеціальному правовому регулюванні [4]. І якщо за безоплатного краудфінансingu часто виявляється достатньо норм *soft law* або норм, що приймаються недержавними саморегульованими організаціями, то у випадку з краудфінансами приймаються відповідні закони, а функції регулятора, як правило, бере на себе державний орган, який здійснює моніторинг і контроль фінансових ринках [5, с. 145–146].

З іншого боку, навпаки, цифрове середовище призводить до появи нових форм економічного розвитку, що не охоплюються інструментами управління держави. Зокрема, аналіз економічної діяльності цифрових компаній дозволяє виокремити низку особливостей їх функціонування, які не вкладаються в традиційні параметри фінан-

сового механізму. По-перше, цифровізація стирає державні кордони, тож підприємства можуть активно здійснювати економічну діяльність без будь-якої фізичної присутності. По-друге, економічна діяльність цифрових компаній характеризується зростанням інвестицій у нематеріальні активи, зокрема в інтелектуальну власність. По-третє, функціонування цифрових бізнес-моделей ґрунтується на зборі через цифрову платформу даних від користувачів та їх використанні як внеску в нематеріальні активи підприємств [6].

Отже цифровізація фінансового права – це певний процес упровадження в діяльність суб'єктів фінансових правовідносин різних цифрових технологій, що дають змогу здійснити якісні перетворення в реалізації контрольно-наглядових функцій і забезпечити ефективну взаємодію між суб'єктами фінансового ринку. Результатом цифровізації є цифрова трансформація, яка полягає в настанні конкретних соціально значущих результатів від застосування цифрових технологій у фінансовій сфері [7]. При цьому дихотомією цифровізації є поява нових технологій, що забезпечують прозорість здійснюваних учасниками цивільного обороту фінансових операцій, а ті своєю чергою ефективність державного управління. Прикладом може бути цифровий профіль громадянина України, що являє собою сукупність цифрових записів про громадянина, що містяться в інформаційних системах державних органів та організацій (Дія) [8]; фінансовий моніторинг, податковий моніторинг, банківський контроль тощо.

Важливе місце у сфері цифровізації фінансового права посідає також бюджетний контроль. Процеси цифровізації бюджетної діяльності стимулюють впровадження IT-інструментів у сферу бюджетного контролю задля забезпечення законності у сфері державних закупівель, міжбюджетного фінансування, а також надання субсидій і бюджетних інвестицій приватним суб'єктам. При цьому сучасні дослідники наголошують, що стосовно бюджетної сфери цифровізацію можна розглядати у двох аспектах – як особливий спосіб відображення процесів управління бюджетними коштами, інформацію про бюджетну систему України в електронно-цифровому вигляді та як особливий спосіб перетворення дійсності, здійснення бюджетної діяльності. Результатом цифровізації в бюджетній сфері має стати відкритість не тільки інформації про бюджетні показники (планові і фактичні), але й процесу, логіки ухвалення рішень [9]. Інноваційні технології широко застосовуються в бюджетному пла-

нуванні, а також задля залучення представників громадянського суспільства в бюджетний процес і реалізації принципу транспарентності бюджетної діяльності.

Загалом фінансовий контроль є певним індикатором якості діяльності держави, зокрема й у сфері захисту фінансової безпеки. Саме під впливом цифровізації у структурі фінансово-контрольних (податкових, бюджетних, банківських тощо) правовідносин з'являються нові елементи, виникає потреба вироблення адекватних механізмів правового регулювання, що зумовлює актуальність дослідження цифрових технологій та інструментів цифровізації в галузі фінансового права України.

Ступінь наукової розробки проблеми дослідження. Цінний внесок у розробку проблеми застосування інформаційних технологій у сфері права зробили такі провідні вітчизняні вчені, як: О. Барабаш, Л. Вакарюк, О. Котуха, М. Олашин, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, Т. Подорожна, Д. Попов, які у своїх наукових публікаціях порушували тему цифровізації права та її впливу на розвиток сучасної Української держави. Окремі питання цифровізації фінансового права вивчали такі вітчизняні вчені: І. Бондаренко, С. Брехов, О. Бучинський, М. Кучерявенко, Т. Латковська, П. Латковський, Є. Смичок, М. Троянська, В. Хогуляк та ін. Однак, з огляду на новизну окресленої проблеми й невизначеність чинного законодавства, актуальність дослідження не викликає сумнівів.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є аналіз проблем трансформації фінансового права України під впливом цифрових технологій, окреслено перспективи правового регулювання у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Українська держава всіма способами намагається створити умови для розвитку фінансової системи й економіки країни за допомогою впровадження інноваційних цифрових технологій, це відповідає діяльності всіх економічно розвинених країн, які також запроваджують цифрові технології або вже запровадили. Утім, незважаючи на ці покращення, усім державам-членам потрібно докласти певних зусиль для досягнення цілей на 2030 рік, встановлених у Європейському десятилітті цифрових технологій (Europe's Digital Decade: digital targets for 2030) [10].

Вперше термін «цифрова економіка» вжив 1995 року Дон Топскотт, професор менеджменту в Канадському університеті в Торонто [11],

а також інформатик Ніколас Негронте зі США [12]. Згодом цей термін розширювався, охоплюючи щоразу нові поняття й компоненти, що було нерозривно пов'язано з розвитком інформаційних технологій. Це, скажімо, такі нові технології, як великі дані (Big Data), хмарні обчислення (Cloud Computing), блокчейн (Blockchain), когнітивні обчислення (Cognitive Computing), інтернет речей (Internet of Things) IoT, роботи, фінансові інтернет технології (Fintech) тощо. Тобто зараз цифрова економіка визначається вже як економіка, яка ґрунтується на цифрових комп'ютерних технологіях. Тим не менше за допомогою неї не тільки впроваджуються інформаційні технології, а й на базі цифрової економіки якісно перетворюються різноманітні сфери і бізнес-процеси.

Цифрова економіка – це економіка, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях, але, на відміну від інформатизації, цифрова трансформація не обмежується впровадженням інформаційних технологій, а докорінно перетворює бізнес-процеси на основі інтернету й нових цифрових технологій. Ідеї цифрової економіки як комплексного явища з часом втілювалися в національні цифрові стратегії, і навіть у діяльності міжнародних організацій, що координують свої зусилля у сфері цифровізації. У результаті сектор цифрової економіки став рушійною силою інновацій у всьому світі.

Принагідно зазначимо, що цифрові технології – це технології, що використовують електронно-обчислювальну апаратуру для запису кодових імпульсів у певній послідовності та з певною частотою [13]. У загальному розумінні цифровізація являє собою культурні, організаційні й операційні зміни в організації, галузі або системі шляхом продуманої й поетапної інтеграції цифрових технологій, процесів і компетенцій на всіх рівнях [14].

Використання тих чи інших цифрових інструментів зумовлює різноманіття фінансових відносин, виникнення яких пов'язане із застосуванням «цифри» у фінансовій сфері. Такі фінансові правовідносини варто поділити на дві групи.

Перша група – це правовідносини, що виникають з приводу цифрової технології (інструменту). Зазначимо, що науковці, аналізуючи проблеми трансформації правовідносин в умовах цифровізації, як об'єкти останніх розглядають інтернет, цифрові платформи, штучний інтелект тощо [15]. Наприклад, закріплені у ст. 75 Податкового кодексу України повноваження податкових органів проводити перевірки дотримання платіжними агентами обов'язків щодо застосування контрольно-касової техніки [16].

Друга група – правовідносини, у яких суб'єкти фінансових правовідносин реалізують комплекс належних їм юридичних прав та обов'язків за допомогою цифрових технологій. Наприклад, подання декларації через електронний кабінет платника податків [17]. Тут цифрові технології й інструменти відіграють допоміжну, забезпечувальну роль.

У науці фінансового права справедливо зазначається, що «сучасне фінансове право наповнюється новим змістом, що пов'язано з постійно мінливими суспільними процесами цифровізації суспільства, які впливають на зміст і форму права в цілому і фінансового права зокрема» [2, с. 39]. Отож, як випливає із вищенаведених прикладів, цифровізація веде до трансформації й розширення предмета галузі фінансового права – появи нових об'єктів правового регулювання (електронних грошових коштів, цифрових валют, цифрових фінансових активів) і має своїм наслідком включення до предмета фінансового права нових видів суспільних відносин.

Вплив цифровізації на фінансове право зумовлює такі тенденції розвитку суспільних відносин:

1) *доповнення способів правового регулювання технічними засобами*. Широке впровадження цифрових технологій зумовлює прискорення не тільки передавання інформації, але й її обробки, зокрема в автоматичному режимі. Цифрові технології забезпечують обробку величезних обсягів інформації, її зіставлення, виявлення фактів невідповідності встановленим вимогам. Одним із найбільш яскравих прикладів є технологія, яка акумулює в собі інформацію про платників податку на додану вартість, даючи змогу простежити процес сплати податку на всіх стадіях реалізації товарів, робіт і послуг. Останнім часом загальноживаним став термін «фінансові технології», який використовують на позначення, з одного боку, різних методів та інструментів, що сприяють наданню фінансових послуг, а з іншого – окремої, самостійної індустрії, що займається розробленням, впровадженням і застосуванням відповідних інструментів. Так, наприклад, особі, яка реєструється як платник ПДВ, присвоюється індивідуальний податковий номер, який використовується для сплати податку. Індивідуальний податковий номер є єдиним для всього інформаційного простору України і зберігається за платником ПДВ до моменту анулювання реєстрації платника ПДВ [18]. Такі технології спрямовані на забезпечення дотримання законодавчих вимог суб'єктами фінансо-

вого ринку і їхніми клієнтами, спрощення обміну інформацією, автоматизацію процесу аналізу даних обліку і звітності за операціями з грошовими коштами й іншим майном. Упровадження «фінансових технологій» загалом веде до підвищення ефективності наявних способів правового регулювання;

2) *зміна «майнового змісту» фінансових правовідносин*. Майновий аспект методу правового регулювання фінансових відносин проявляється в його спрямованості на підтримання стабільності фінансової діяльності держави. Унаслідок зміни економічного базису відбувається і трансформація змісту методу фінансового права – завдяки розширенню сфери правового регулювання владні приписи державних органів поширилися на нові сфери суспільного життя. Адже «майно сьогодні – це не тільки традиційні об'єкти матеріального світу, а й “електронно-цифрові дані”, що не мають уречевленої форми» – слушно наголошує Н. Кузнецова [19]. Так, 10 серпня 2023 року Верховна Рада України ухвалила в цілому закони про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав (законопроект № 6447) та про цифровий контент та цифрові послуги (законопроект № 6576). Відповідно до змін, внесених до Цивільного кодексу, у ньому з'явилося нове поняття – цифрова річ (ст. 179-1 «Поняття цифрової речі»): «Цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність. Цифровою річчю є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, щодо яких застосовуються положення частини першої цієї статті» [20].

До зазначених цифрових прав належать, зокрема, й цифрові фінансові активи, які за своєю правовою природою є фінансовими інструментами. Для забезпечення стабільності відповідних секторів фінансового ринку було прийнято низку законів, що регулюють обіг зазначених об'єктів, а функції з нагляду за діяльністю суб'єктів фінансових відносин, що опосередковують операції з цифровими фінансовими активами, було покладено на Національний банк України. Тож метод фінансового права тепер застосовують для регулювання нових секторів фінансового ринку;

3) *посилення диспозитивності у правовому регулюванні фінансових правовідносин*. Упровадження новітніх цифрових технологій забезпечує більшу варіативність механізму правового регулювання фінансових відносин. Цей факт можна проілюструвати низкою прикладів. Так, у межах податкових правовідносин платники податків і податкові агенти

повинні надавати податкові декларації, розрахунки й інші документи. При цьому за загальним правилом вони можуть обирати форму надання таких відомостей – на матеріальному носії або в електронній формі (п.п. «в» п. 176.2 Податкового кодексу України [16]);

4) *трансформація основних способів правового регулювання фінансових правовідносин*. Зокрема, у сфері методу зобов'язання держава покладає на суб'єктів фінансових відносин низку обов'язків, пов'язаних із використанням цифрових технологій. Так, у межах контрольних правовідносин, згідно зі ст. 71 Закону України «Про банки і банківську діяльність», керівники та працівники банку зобов'язані забезпечити безоплатне надання уповноваженим Національним банком України особам доступу в режимі перегляду до всіх інформаційних систем банку, необхідних для проведення перевірок, вибірки та вивантаження необхідної інформації для її подальшого аналізу, консультаційної підтримки з питань функціонування таких систем, а також інформації, документів та письмових пояснень з питань діяльності банку, у тому числі шляхом віддаленого доступу з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Керівники банку зобов'язані забезпечити безоплатне надання уповноваженим Національним банком України особам інформації, копій документів, у тому числі тих, що зберігаються в інформаційних системах банку, у порядку, встановленому Національним банком України [21]. Також банки та їхні структурні підрозділи здійснюють обмін документами й інформацією у зв'язку з проведенням перевірок насамперед через особистий кабінет учасника інформаційного обміну і тільки за відсутності такої можливості – на матеріальному носії (на паперовому носії та (або) на відчужуваному (знімному) машинному носії інформації).

Особливо помітно цифровізація впливає на податкові правовідносини, що виражається, зокрема, у переведенні окремих етапів податкового адміністрування на електронний (цифровий) формат. Безумовно, цифровізація окремих етапів взаємодії податкових органів і платників податків дозволяє оптимізувати і навіть у деяких випадках спростити податкове адміністрування. Однак при цьому потрібно враховувати всі особливості детально регламентованих процедур, передбачених законодавством про податки та збори в Україні.

Цифровізація податкового адміністрування стосується таких податкових процедур: направлення податковими органами на адресу платників податків повідомлень та інших юридично

значущих повідомлень у вигляді інформаційного ресурсу «Особистий кабінет платника податків»; подання платниками податків до податкових органів декларацій, заяв, а також інших звернень і документів шляхом використання інформаційного ресурсу «Особистий кабінет платника податків»; направлення податковими органами на адресу платників податків вимог щодо сплати податків, зборів, страхових внесків по телекомунікаційним каналам зв'язку [16].

Наведені приклади не є вичерпним переліком форм електронної взаємодії суб'єктів податкових правовідносин, але дозволяють зробити висновок про те, що зараз електронний документообіг, що є основою взаємодії податкових органів та платника податків, дедалі більше переводиться в цифровий формат.

Тож можна відзначити наявність поетапного переходу раніше існуючих податкових процедур у цифровий формат. При цьому потрібно зауважити, що цифровізація податкових процедур не повинна применшувати значення процедурно-процесуальних норм податкового права, оскільки їх дотримання забезпечує гарантії прав платників податків та баланс приватних і публічних інтересів у податкових правовідносинах. Як приклад нових форм взаємодії податкових органів і платників податків, які здійснюються за допомогою цифрових технологій, можна назвати податковий моніторинг.

Зауважимо, що вперше механізм горизонтального моніторингу (Horizontal Monitoring Program) було запроваджено 2005 року в Нідерландах з урахуванням рекомендацій Наукової ради з державної політики (Scientific Council for Government Policy): взаємини платників податків і держави мають вибудовуватися на основі принципів взаємної співпраці та співробітництва, де держава бере на себе відповідальність за податковий комплаєнс, а також стимулює розвиток саморегулювання й самоконтролю з боку приватних осіб (учасників податкових відносин) [22]. Згодом різноманітні варіації горизонтального моніторингу як оригінальної моделі (технології) податкового адміністрування були широко випробувані в усьому світі (наприклад, у США, Канаді, Австралії, Великій Британії, Новій Зеландії, Ірландії, Німеччині, Франції, Австрії, Швеції, Ізраїлі тощо).

Податковий моніторинг є певною процедурою постійної взаємодії податкового органу і платника податків з метою забезпечення правильності обчислення (утримання), повноти і своєчасності

сплати (перерахування) податків та інших фіскальних платежів платником податків.

Особливістю податкового моніторингу є повна відкритість платника податків перед податковим органом – контролюючий орган має прямий доступ до даних бухгалтерського й податкового обліку, а також до інших необхідних відомостей. При цьому платник податків завжди знає позицію податкового органу, що унеможливує ризики притягнення платника податків до податково-правової відповідальності, а також дозволяє уникнути зіткнення з обтяжливими заходами податкового контролю [22].

Незважаючи на те, що Податковий кодекс України допускає при проведенні податкового моніторингу взаємодію податкових органів і платників податків шляхом обміну документами в паперовому вигляді, переважно це відбувається за допомогою телекомунікаційних каналів зв'язку. Під час проведення податкового моніторингу податковий орган, використовуючи телекомунікаційні канали зв'язку, отримує доступ до податкової й бухгалтерської звітності платника податків.

З огляду на викладене, податковий моніторинг можна визнати новою формою податкового адміністрування, що здійснюється за допомогою цифрових технологій, що, безперечно, оптимізує і спрощує взаємодію податкових органів і платника податків.

Отже, роль сучасних податкових адміністрацій кардинально змінюється, вони стають цифровими платформами, які не тільки успішно здійснюють контроль-наглядову діяльність, надають дані як органам влади, так і громадянам, і підприємцям, а й допомагають уряду оперативно моніторити економічну ситуацію, розробляти державну політику, надавати підтримку громадянам і бізнесу. Цифровізація податкового адміністрування, безсумнівно, сприяє оптимізації і спрощенню взаємодії податкових органів і платників податків, скорочуючи фінансові й тимчасові витрати суб'єктів податкових правовідносин. Проте при переході на цифровий формат взаємодії потрібно враховувати й залишати незмінними процедурно-процесуальні гарантії, що забезпечують баланс приватних і публічних інтересів.

Висновки. Підбиваючи підсумок, зазначимо, що цифровізація суттєво впливає на всі інститути фінансового права. Упровадження цифрових технологій змінює внутрішній зміст процесів впливу на суспільні відносини, розширюючи і трансформуючи способи впливу на поведінку учасників фінансових відносин. Доповнюючи традиційні

способи правового регулювання технічними засобами забезпечення їх реалізації, держава підвищує ефективність механізму правового регулювання. Цифрові технології надають праву можливість регулювання суспільних відносин принципово новими способами, розширюючи варіативність інструментарію фінансового права. Утім, для ефективного розвитку цифрової економіки України треба забезпечити правовий режим, у якому буде передбачено і вільний розвиток інновацій, і всебічне регулювання можливих ризиків у сфері правового регулювання фінансових відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Подорожна Т. С., Котуха О. С. Цифровізація нормотворчої діяльності: сучасний стан та перспективи розвитку. *Альманах права*. 2024. Вип. 15. С. 155–163.
2. Латковська Т. А. Фінансово-правове регулювання суспільних відносин в умовах цифрової трансформації. *Фінансове право в умовах цифрової трансформації* : колективна монографія / за заг. ред. Т. А. Латковської. Чернівці : Технодрук, 2021. 418 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca6856e0-00c1-4bbf-9cbe-bed64851489f/content> (дата звернення: 24.10.2024).
3. Вільховатська А. І. Осучаснення фінансового ринку за допомогою диджиталізації. *Трансформація фінансової системи України: тенденції та перспективи розвитку* : матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 24–25 листоп. 2021 р.). Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 15–17.
4. Dushnitsky G., Guerini M., Piva E., Rossi-Lamastra C. Crowdfunding in Europe: determinants of platform creation across countries. *California management review*. 2016. № 58 (2). P. 44–71. URL: DOI: 10.1525/cm.2016.58.2.44.
5. Колінець Л. Б. Новий світовий фінансовий порядок : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 360 с.
6. Tax Challenges Arising from Digitalisation – Interim Report 2018 (INCLUSIVE FRAMEWORK ON BEPS). URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/tax-challenges-arising-from-digitalisation-interim-report9789264293083-en.htm> (viewed on 24.10.2024).
7. Цифрова економіка : підручник / Т. І. Олешко, Н. В. Касьянова, С. Ф. Смерічевський та ін. Київ : НАУ, 2022. 200 с.
8. Портал Дія. URL: <https://diia.gov.ua/> (дата звернення: 24.10.2024).
9. Попов Д. І., Котуха О. С., Олашин М. М. Цифровізація бюджетної системи України як інструмент підвищення публічності органів державної влади. *Проблеми сучасних трансформацій. Сер. : Право, публічне управління та адміністрування*. 2023. Вип. 7. DOI: 10.54929/2786-5746-2023-7-01-11.
10. Europe's Digital Decade: digital targets for 2030. URL: [22](https://commission.europa.eu/strategy-</div><div data-bbox=)

and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_en (viewed on 24.10.2024).

11. Tapscott D. *The Digital Economy: Promise and Peril In The Age of Networked Intelligence*. New York : McGraw-Hill, 1994. 368 p.

12. *Digital Economy* / Oxford : Oxford University Press, 2017. *Oxford Dictionary*. URL: https://en.oxforddictionaries.com/definition/digital_economy (viewed on 24.10.2024).

13. Нікітіна Л. О. *Експертні системи : навчальний посібник*. Харків, 2023. 210 с.

14. Базові аспекти цифровізації та їх правове забезпечення : монографія / К. В. Єфремова, Д. І. Шматков, В. П. Кохан та ін. ; за ред. К. В. Єфремової. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 180 с.

15. Костенко О. В. *Напрями розвитку права у сфері інтернет речей (IoT) та штучного інтелекту. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 3. С. 130–136. DOI: 10.15421/392161.

16. Податковий кодекс України : Закон від 02.12.2010 № 2755-VI. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

17. Електронний кабінет. URL: <https://cabinet.tax.gov.ua/news/7FA3956357820182E0530A502807C270> (дата звернення: 24.10.2024).

18. Реєстрація платника ПДВ. *Портал Дія*. URL: <https://guide.diia.gov.ua/view/reiestratsiia-platnyka-podatku-na-dodanu-vartist-> (дата звернення: 24.10.2024).

19. Кузнєцова Н. Нетипові об'єкти права власності в контексті статті 1 першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Право України*. 2016. № 1. С. 34–40.

20. Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 № 435-IV. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

21. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

22. Овчаренко А. С. Горизонтальний податковий моніторинг як прогресивний спосіб здійснення податкового контролю: перспективи запровадження в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 246–249. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2021/57.pdf (дата звернення: 24.10.2024).

REFERENCES:

1. Podorozhna T. S., Kotukha O. S. Tsyfrovizatsiia normotvorchoi diialnosti: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku. *Almanakh prava*. 2024. Vyp. 15. S. 155–163.

2. Latkovska T. A. Finansovo-pravove rehulivannia suspilnykh vidnosyn v umovakh tsyfrovoy transformatsii. *Finansove pravo v umovakh tsyfrovoy*

transformatsii : kolektyvna monohrafiia / za zah. red. T. A. Latkovskoi. Chernivtsi : Tekhnodruk, 2021. 418s. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca6856e0-00c1-4bbf-9cbe-6ed64851489f/content> (data zvernennia: 24.10.2024).

3. Vilkhovatska A. I. Osuchasnennia finansovoho rynku za dopomohoiu dydzhitalizatsii. *Transformatsiia finansovoi systemy Ukrainy: tendentsii ta perspektyvy rozvytku* : mater. V Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Mykolaiv, 24–25 lystop. 2021 r.). Mykolaiv : MNAU, 2021. S. 15–17.

4. Dushnitsky G., Guerini M., Piva E., Rossi-Lamastra C. Crowdfunding in Europe: determinants of platform creation across countries. *California management review*. 2016. № 58 (2). R. 44–71. URL: DOI: 10.1525/cmr.2016.58.2.44.

5. Kolinets L. B. *Novyi svitovyi finansovyi poriadok* : monohrafiia. Ternopil : TNEU, 2018. 360 s.

6. Tax Challenges Arising from Digitalisation – Interim Report 2018 (INCLUSIVE FRAMEWORK ON BEPS). URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/tax-challenges-arising-from-digitalisation-interim-report9789264293083-en.htm> (viewed on 24.10.2024).

7. Tsyfrova ekonomika : pidruchnyk / T. I. Oleshko, N. V. Kasianova, S. F. Smerichevskiyi ta in. Kyiv : NAU, 2022. 200 s.

8. Portal Diia. URL: <https://diia.gov.ua/> (data zvernennia: 24.10.2024).

9. Popov D. I., Kotukha O. S., Olashyn M. M. Tsyfrovizatsiia biudzhetnoi systemy Ukrainy yak instrument pidvyshchennia publichnosti orhaniv derzhavnoi vlady. *Problemy suchasnykh transformatsii. Ser. : Pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia*. 2023. Vyp. 7. DOI: 10.54929/2786-5746-2023-7-01-11.

10. Europe's Digital Decade: digital targets for 2030. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_en (viewed on 24.10.2024).

11. Tapscott D. *The Digital Economy: Promise and Peril In The Age of Networked Intelligence*. New York : McGraw-Hill, 1994. 368 p.

12. *Digital Economy* / Oxford : Oxford University Press, 2017. *Oxford Dictionary*. URL: https://en.oxforddictionaries.com/definition/digital_economy (viewed on 24.10.2024).

13. Nikitina L. O. *Ekspertni systemy : navchalnyi posibnyk*. Kharkiv, 2023. 210 s.

14. Bazovi aspekty tsyfrovizatsii ta yikh pravove zabezpechennia : monohrafiia / K. V. Yefremova, D. I. Shmatkov, V. P. Kokhan ta in. ; za red. K. V. Yefremovoi. Kharkiv : NDI prav. zabezp. innovats. rozvytku NAPrN Ukrainy, 2021. 180 s.

15. Kostenko O. V. *Napriamy rozvytku prava u sferi internet rechei (IoT) ta shtuchnoho intelektu. Aktualni problemy vitchyznianoї yurysprudentsii*. 2021. № 3. С. 130–136. DOI: 10.15421/392161.

16. Податковий кодекс України : Закон від 02.12.2010 № 2755-VI. *База даних «Законодавство*

Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (data zvernennia: 24.10.2024).

17. Elektronnyi kabinet. URL: <https://cabinet.tax.gov.ua/news/7FA3956357820182E0530A502807C270> (data zvernennia: 24.10.2024).

18. Reiestratsiia platnyka PDV. Portal Diia. URL: <https://guide.diia.gov.ua/view/reiestratsiia-platnyka-podatku-na-dodanu-vartist-> (data zvernennia: 24.10.2024).

19. Kuznietsova N. Netypovi obiekty pravavlasnosti v konteksti statti 1 pershoho Protokolu do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod. Pravo Ukrainy. 2016. № 1. S. 34–40.

20. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : Zakon vid 16.01.2003 № 435-IV. Baza danykh «Zakonodavstvo

Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (data zvernennia: 24.10.2024).

21. Pro banky i bankivsku diialnist : Zakon Ukrainy vid 07.12.2000 № 2121-III. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (data zvernennia: 24.10.2024).

22. Ovcharenko A. S. Horyzontalni podatkovyi monitorynh yak prohresyvnyi sposib zdiisnennia podatkovoho kontroliu: perspektyvy zaprovadzhennia v Ukraini. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2021. № 8. S. 246–249. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2021/57.pdf (data zvernennia: 24.10.2024).

Стаття надійшла до редакції 23.09.2024

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 340.69

Скрекля Л. І.,

lvskrekliia@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-0138-1234, Researcher ID: G-9097-2019

к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та процесу,

Львівський торговельно-економічний університет м. Львів

Богонюк Г. І.,

bogonyuk.galina@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-2602-111X, Researcher ID: LSL-1146-2024

к.ю.н., доцент кафедри теорії держави і права,

Львівський торговельно-економічний університет м. Львів

Сосніна О. В.,

i.am.sosnina.olga@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0033-4487, Researcher ID: F-9928-2019

к.ю.н., доц., доцент кафедри кримінального права та процесу,

Львівський торговельно-економічний університет м. Львів

ЗАТРИМАННЯ УПОВНОВАЖЕНОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ (СТАТТЯ 208 КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ): ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Анотація. У статті аналізуються особливості затримання уповноваженою службовою особою, яке полягає в обмеженні права на свободу та особисту недоторканність, здійснюється у чітко визначених кримінальним процесуальним законодавством України випадках та розглядається як тимчасовий запобіжний захід. Констатовано, що затримання уповноваженою службовою особою можливе як на підставі ухвали слідчого судді, суду, так і без такої. Обґрунтовано, що поняття «щойно» має охоплювати такий проміжок часу протягом якого можна було б в межах КПК України вчинити дії для отримання ухвали суду на затримання особи (повідомити особі про підозру; вручити повістку про явку до органу досудового розслідування; у разі такої неявки оголосити в розшук підозрюваного; звернутися з клопотанням до слідчого судді про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою; клопотання про затримання і доставку у суд).

Доведена необхідність об'єднати наявні бази в правоохоронних органах, органах державної влади, центрах надання адміністративних послуг, підрозділів сервісних центрів Міністерства внутрішніх справ України, органах реєстрації актів цивільного стану, виконавчої служби, органів пробації, медичних та навчальних закладів, нотаріусів, міграційної служби, пожежної служби тощо із Єдиним реєстром судових рішень, в частині наявності та спрацюванню ризиків щодо особи, якій надаються відповідні послуги, або проводиться перевірка. Слідом, запропоновано розробити та затвердити у встановленому законом порядку «Єдиний автоматизований реєстр забезпечення правосуддя» та зобов'язати слідчих суддів та суддів під час винесення ухвал про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі і затримання, невідкладно вносити відповідні відомості до такого реєстру. Запровадження «Єдиного автоматизованого реєстру забезпечення правосуддя» створить додаткові можливості щодо оперативного реагування на відповідні рішення слідчого судді (суду), слідчого та прокурора, а також автоматичного інформування системою про факт затримання (вчинення інших процесуальних дій), передбачених законом установ та їх посадових осіб.

Ключові слова: свобода та особиста недоторканність, уповноважена службова особа, затримання, злочин, кримінальне процесуальне право.

Skreklya L. I.,

*vvskreklia@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-0138-1234, Researcher ID: G-9097-2019
Doctor of Law, Associate Professor at the Department of Criminal Law and Procedure,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

Bogonyuk G. I.,

*bogonyuk.galina@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-2602-111X, Researcher ID: LSL-1146-2024
PhD in Law, Associate professor at the Department of Theory of State and Law,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

Sosnina O. V.,

*i.am.sosnina.olga@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0033-4487, Researcher ID: F-9928-2019
Doctor of Law, docent, Associate Professor at the Department of Criminal Law and Procedure,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

DETENTION BY AN AUTHORIZED OFFICER (ARTICLE 208 OF THE CRIMINAL PROCEDURE CODE OF UKRAINE): PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE

Abstract. *The article analyzes the features of detention by an authorized official, which consists in limiting the right to freedom and personal integrity, is carried out in cases clearly defined by the criminal procedural legislation of Ukraine and is considered as a temporary preventive measure. It was established that detention by an authorized official is possible both on the basis of a decision of an investigating judge, a court, and without such a decision. It is justified that the concept of "just now" should cover such a period of time during which it would be possible to take actions within the limits of the Criminal Procedure Code of Ukraine to obtain a court order to detain a person (notify the person of suspicion; deliver a summons to the pre-trial investigation body; in case of such non-appearance, to announce a wanted suspect; apply to the investigating judge for the selection of a preventive measure in the form of detention; petition for detention and delivery to court).*

It is proven necessary to unite the existing bases in law enforcement agencies, state authorities, centers for the provision of administrative services, subdivisions of service centers of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, civil status registration authorities, executive service, probation authorities, medical and educational institutions, notaries, migration service, fire service, etc with the Unified Register of Court Decisions, in terms of the presence and activation of risks in relation to the person to whom the relevant services are provided, or an inspection is carried out.

Accordingly, it is proposed to develop and approve in accordance with the procedure established by law the "Unified automated register for the provision of justice" and to oblige investigating judges and judges, when issuing decisions on the application of measures to ensure criminal proceedings, including detention, to immediately enter relevant information into such a register. The introduction of the "Unified Automated Register of Justice" will create additional opportunities for prompt response to relevant decisions of the investigating judge (court), investigator and prosecutor, as well as automatic notification by the system of the fact of detention (commitment of other procedural actions) of institutions and their officials provided for by law.

Key words: freedom and personal integrity, authorized official, detention, crime, criminal procedural law.

JEL Classification: K 42

DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2024-16-04>

Постановка проблеми. Право на свободу та особисту недоторканність є одним із ключових та, згідно рішень Європейського суду з прав людини, має найважливіше значення у демократичному суспільстві [1]. Це також засвідчує аналіз низки міжнародно-правових актів (Загальна Декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

1950 р. тощо), які закріплюють невід'ємність та невідчужуваність цього конституційного права. Щоправда, доводиться констатувати, що право на свободу та особисту недоторканність не є абсолютним, а відтак може бути обмежене. А тому це питання перебуває під пильним прицілом не лише наукової спільноти, але й законодавця. Слідом, затримання особи як різновид кримінального процесуального примусу, яке полягає

в обмеженні права на свободу та особисту недоторканність, здійснюється у чітко визначених кримінальним процесуальним законодавством України випадках та розглядається як тимчасовий запобіжний захід. Поряд із цим, на практиці виникає чимало труднощів, пов'язаних власне із процесуальними моментами затримання особи, оскільки в умовах розвитку сучасних технологій та цифровізації кримінальної юстиції, є необхідним удосконалення та автоматизації процесу затримання, проведення обшуку затриманої особи та складення відповідного протоколу, встановлення дійсних анкетних даних затриманої особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не можна стверджувати, що питання затримання уповноваженою службовою особою не було предметом наукових розвідок. На дисертаційному рівні вказана проблематика розглядалася у праці М.М. Потоцького, який аналізував правила та ефективність затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення [2]. Слід віддати належне також науковим розвідкам В.В. Арешонкова, А.А. Вознюка, В.П. Гмирка, Є.А. Долі, А.В. Дуди, Є.Г. Коваленка, І.Н. Коз'якова, П.В. Коляди, Ф.М. Кудіна, В.Т. Маляренка, Д.П. Письменного, В.І. Сліпченко, Д.І. Сулейманова, В.М. Тertiшника, В.В. Тищенка, В. І. Фаринника, О. Г. Шила, О. В. Шульги, О.О.Юхно та інших. Не ставлячи під сумнів важливість таких наукових розробок, все ж низка питань залишаються недостатньо вивченими чи взагалі не розкритими, зокрема, щодо трактування поняття «уповноважена службовою особою»; визначення часових меж поняття «щойно» (п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК України); доцільності запровадження «Єдиного автоматизованого реєстру забезпечення правосуддя» тощо.

Постановка завдання. Основною метою цієї статті є розгляд особливостей затримання уповноваженою службовою особою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до вимог КПК України затримання уповноваженою службовою особою можливе як на підставі ухвали слідчого судді, суду, так і без такої. Зокрема, у ч. 1 ст. 208 КПК України вказується, що уповноважена службовою особою має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі у наступних випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України;

4) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого ст. 255, 255-1, 255-2 Кримінального кодексу України [3].

Однак, у чинному КПК України не передбачено повного визначення поняття «уповноважена службовою особою», а також не закріплено, якими документи така особа уповноважується на затримання. Так, у ч.6 ст.191 та ч.3 ст.207 КПК України зазначено, що уповноважена службовою особою – це особа, якій законом надане право на здійснення затримання. Водночас, не конкретизовано про який саме закон йде мова. Щоправда, в інших нормах КПК України законодавець послуговується наступною термінологією «цим Кодексом» (ч. 4 ст. 208, ст. 215), «законом України про кримінальну відповідальність» (ч. 1 ст. 216), «Конституцією України» (ч. 2 ст. 598), тобто вдається до уточнення. Очевидно, що мова йде про будь-який закон, а не виключно КПК України. З аналізу окремих положень КПК України випливає, що уповноваженою службовою особою слід визнавати слідчого та прокурора, оскільки саме вони вправі складати протокол про затримання особи (ч. 1 ст. 106; ч. 5 ст. 208). Втім такий підхід видається хитким, оскільки таким чином звужується коло осіб, які уповноважені на затримання. А отже, у випадку виявлення, скажімо працівником патрульної поліції, такої особи, перший не буде уповноваженою особою, та, слідом, не матиме права на затримання. Саме тому право на здійснення такого затримання повинні мати не лише слідчий чи прокурор, але й інші працівники правоохоронних органів, зокрема патрульної поліції, Служби Безпеки України, Національного антикорупційного бюро України тощо.

Також доволі сумнівним є використання у п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК України юридичної конструкції «щойно вчинила злочин». У зв'язку з цим виникає питання, що власне слід розуміти під поняттям «щойно». Вказана неточність призводить до спекуляції на цьому як працівників правоохоронних органів, так і представників сторони захисту.

Так, у практичній діяльності непоодинокими є випадки, коли захисник подає скаргу про незаконне затримання в порядку ст.206 КПК України, мотивуючи це тим, що з моменту вчинення злочину і до моменту затримання підозрюваної особи пройшло доволі багато часу, який «не вписується» у категорію «щойно». Адже цілком можливо, що таке затримання може здійснюватись як безпосередньо після вчинення злочину, так і внаслідок тривалого переслідування такої особи, яка скривається від правоохоронних органів. Наприклад, Іващенко вказав, що він бачив як його сусід Науменко щойно вчинив умисне вбивство та втік з місця події у невідомому напрямку. Відповідно правоохоронці вживали заходи щодо встановлення місця знаходження підозрюваного, за результатами яких через два дні Науменка було виявлено в іншому населеному пункті. Виникає питання: «Чи мають право працівники правоохоронного органу затримати таку особу, керуючись тим, що вона «щойно вчинила злочин»? А тому, видається, що поняття «щойно» має охоплювати такий проміжок часу протягом якого можна було б у межах КПК України вчинити дії для отримання ухвали суду на затримання особи (повідомити особі про підозру; вручити повістку про явку до органу досудового розслідування; у разі такої неявки оголосити в розшук підозрюваного; звернутися з клопотанням до слідчого судді про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою; клопотання про затримання і доставку в суд).

Щодо затримання уповноваженою службовою особою на підставі ухвали слідчого судді, то у ч. 5-6 ст. 191 КПК України визначено, що така особа зобов'язана негайно вручити затриманому копію зазначеної ухвали. Щоправда, відповідне положення не позбавлене законодавчих хиб та не завжди «діє» у практичній діяльності. Так, скажімо, на залізничному вокзалі у м. Дніпро працівниками поліції під час перевірки документів, виявлено особу яка оголошена у розшук слідчими ТУ ДБР у м. Львові. В останніх відповідно наявна ухвала на затримання. Оперативно-розшукову справу «Розшук» заведено оперативним відділом ТУ ДБР у м. Львові, яким також надіслано на виконання ухвалу про затримання підозрюваного. Однак, на момент затримання у працівників поліції м. Дніпра відсутня на виконання ухвала про затримання, яку відповідно до вимог ст. 191 КПК України, він зобов'язаний негайно вручити.

У такому випадку виникають наступні проблеми у виконанні вимог КПК України в цій частині:

– яким чином слідчий, отримавши ухвалу слідчого судді про затримання підозрюваного, повинен забезпечити її виконання всіма правоохоронними органами;

– як працівник правоохоронного органу, який виявив підозрювану особу у м. Дніпро повинен визначити, що він дійсно є уповноваженою службовою особою;

– у який спосіб працівник правоохоронного органу у м. Дніпро може забезпечити вручення копії ухвали про дозвіл на затримання;

– яким чином працівник правоохоронного органу може забезпечити явку затриманої особи з м. Дніпро до слідчого судді у м. Львів у продовж 36 годин;

– який документ є доказом того, що працівник правоохоронного органу передав затриману особу у продовж 36 годин до слідчого судді, а особливо у вихідні дні.

Аналогічні проблеми виникають, у випадку переслідування та затримання особи на підставі ст. 208 КПК України. Зокрема, слідчий ТУ ДБР у м. Львові маючи підстави на затримання особи підозрюваної у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, здійснює переслідування вказаної особи, як такої, що щойно вчинила злочин (наприклад дезертирство із вогнепальною зброєю). В цей же час, вказаного військовослужбовця зупинили на вулиці працівники поліції, які перевірили військовий квиток у якому було зазначено відомості про закріплення за ним відповідної вогнепальної зброї та відпустили останнього, у зв'язку з тим, що у них не було інформації про наявність підстав до його затримання. Вказане свідчить про відсутність системного підходу у роботі правоохоронних та державних органів, оскільки кожен орган має свої бази даних, веде свої обліки. Таким чином виникає необхідність в об'єднанні наявних автоматизованих баз обліку та роботи органів державної влади, які б дозволяли при наданні будь-яких послуг особі отримувати відомості, щодо наявності підстав до затримання підозрюваних осіб.

Окрім цього, відповідно до вимог чинного законодавства у працівників правоохоронних органів після затримання особи виникає обов'язок встановити та негайно повідомити про наявність на утриманні такої особи дитини, яка залишається без батьківського піклування, уповноважений підрозділ органів Національної поліції та орган опіки та піклування за місцем перебування такої дитини про факт залишення дитини без батьківського піклування та необхідність вжиття невід-

кладних заходів щодо тимчасового влаштування дитини. Відомості про дату і точний час повідомлення відповідних органів зазначаються у протоколі затримання. Водночас, виникає запитання, яким чином це зробити, якщо особа відмовляється такі відомості добровільно надати.

З огляду на вищенаведене, вважаємо за необхідне об'єднати наявні бази в правоохоронних органах, органах державної влади, центрах надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП), підрозділів сервісних центрів Міністерства внутрішніх справ України, органах реєстрації актів цивільного стану (далі – РАЦС), виконавчої служби, органів пробації, медичних та навчальних закладів, нотаріусів, міграційної служби, пожежної служби тощо із Єдиним реєстром судових рішень, в частині наявності та спрацюванню ризиків щодо особи, якій надаються відповідні послуги, або проводиться перевірка. Так, непоодинокими є випадки коли особа, яка перебуває у розшуку, користується послугами від державних органів та органів місцевого самоврядування (ЦНАП, РАЦС тощо), оскільки такі органи та їх службові особи, надаючи відповідні послуги не мають обов'язку та механізму здійснювати перевірку, негайного інформування територіальних підрозділів поліції про виявлення осіб які підлягають затриманню. У випадку якщо б такі органи мали доступ у встановленому порядку як користувачі до розробленого «Єдиного автоматизованого реєстру забезпечення правосуддя», то це б значно спростило роботу органів досудового розслідування та суду в частині застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Зокрема, працівники органів державної влади, під час надання будь-яких послуг особі повинні здійснити її перевірку по «Єдиному автоматизованому реєстрі забезпечення правосуддя» з метою встановлення наступного:

- наявність чинних ухвал на затримання;
- наявність невідкладних підстав до затримання особи;
- наявність ухвал на вилучення позбавлення права керування транспортним засобом або іншим спеціальним правом;
- наявність ухвал про арешт майна;
- наявність чинних ухвал про примусовий привід;
- наявність судових повісток;
- наявність ухвал про застосування запобіжного заходу.

Реалізація вказаного потребує здійснення наступних кроків:

– розробити та затвердити у встановленому законом порядку «Єдиний автоматизований реєстр забезпечення правосуддя». Слідом, зобов'язати слідчих суддів та суддів під час винесення ухвал про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі і затримання, невідкладно вносити відповідні відомості до розробленого «Єдиного автоматизованого реєстру забезпечення правосуддя»;

– розробити проекти нормативно-правових актів, якими зобов'язати правоохоронні органи, органи державної влади, місцевого самоврядування, посадові особи та працівників установ і організацій, при наданні будь-яких адміністративних та інших послуг (медичне забезпечення, тощо) здійснювати перевірку на наявність ризиків, щодо особи якій надаються відповідні послуги;

– розробити та належним чином затвердити нормативно правовий акт, яким визначити чіткий алгоритм дій органів державної влади при виявленні особи, щодо якої наявні ризики (не допускати наявності бюрократичних моментів, створення лишніх документів, тощо);

– скласти електронний уніфікований у «Єдиному автоматизованому реєстрі забезпечення правосуддя» протокол затримання, із зазначенням місця та часу затримання, автоматичного підтягування з баз міграційної служби анкетних даних із фотозображенням затриманого, автоматичного інформування уповноважених осіб відповідно до місця затримання Регіональних центрів з надання безоплатної допомоги, а також автоматичного підтягування відомостей з баз РАЦС, Міністерства юстиції, та пенсійного фонду про наявність на утриманні неповнолітніх дітей, або осіб які потребують догляду, а також автоматизоване інформування слідчого суддю (суду), про затримання підозрюваного.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. В цілому ж, запровадження «Єдиного автоматизованого реєстру забезпечення правосуддя» створить додаткові можливості щодо оперативного реагування на відповідні рішення слідчого судді (суду), слідчого та прокурора, а також автоматичного інформування системою про факт затримання (вчинення інших процесуальних дій), передбачених законом установ та їх посадових осіб. Вказана пропозиція є намаганням спростило роботу правоохоронних органів, втім безсумнівно потребує наукової ревізії. А отже, необхідність подальших розвідок з питань затримання уповноваженою особою сумнівів не викликає.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рішення ЄСПЛ від 18.06.1971 у справі «Де Вільде (De Wilde), Оомс (Oovs) и Версип (Versyp) проти Бельгії». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_161?find=1&text=%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B5%D1%81%D1%82#w1_ (дата звернення: 18.11.2024).

2. Потоцький М. М. Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення: дис. ... д-ра філософії: 081. Кропивницький, 2022. 275 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 18.11.2024).

REFERENCES:

1. Rishennya YESPL vid 18.06.1971 u spravi «De Vil'de (De Wilde), Ooms (Oovs) y Versyp (Versyp) proty Bel'hiyi». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_161?find=1&text=%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B5%D1%81%D1%82#w1_ (data zvernennya: 18.11.2024).

2. Pototskyi M. M. Detention of a person on suspicion of committing a criminal offense: dissertation. ... doctor of philosophy: 081. Kropyvnytskyi, 2022. 275 p.

3. Criminal Procedure Code of Ukraine dated April 13, 2012. No. 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (date of application: 11/18/2024).

Стаття надійшла до редакції 17.10.2024

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

УДК 347.94

Пасайлюк І. В.,

ira_kosiv@i.ua, ORCID ID: 0000-0002-0986-9998

к.ю.н., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ДОКТРИНАЛЬНІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті досліджено поняття забезпечення доказів в цивільному процесі України, окреслено основні доктринальні проблеми та перспективи доказування у цій сфері правових відносин. Зазначено, що завдання цивільного судочинства безпосередньо залежить від можливості надати суду необхідні докази, що є метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Інститут забезпечення доказів – це сукупність правових норм, що регулюють правовідносини між уповноваженим органом, заявником і зацікавленими особами щодо забезпечення доказів, які, ймовірно, буде подано до суду (або, у разі нотаріального забезпечення, також до адміністративного органу) в майбутньому. Забезпечення доказів – це негайне сприйняття їх судом, поза вказаними законом умовами допустимості. Суд не має права відмовити в забезпеченні свідчень, навіть якщо для доведення фактів відповідно до закону потрібен письмовий доказ. Отже, якщо ґрунтуватися на уявленнях про докази дослідників, можна припустити, що забезпечення доказів – це насамперед забезпечення збереження їхнього змісту. Наголошено, що як судові докази можна визначити лише ті з них, які отримали остаточну оцінку суду і були покладені в основу судового рішення. Тобто наявність зв'язку між відомостями про факти, що містяться в певному доказі, та фактом встановлюється судом лише після остаточної оцінки доказів. Саме тому, говорячи про забезпечення доказів, потрібно вести мову про забезпечення доказів не судових, а які лише ймовірно мають характеристики судових (належна процесуальна форма, отримання й дослідження в передбаченому законом порядку). Зроблено висновок, що необхідність доведення певних обставин у процесі розгляду і вирішення цивільних справ безпосередньо пов'язана з можливістю подати суду ті чи інші докази. Забезпечення судових доказів неможливо в принципі через такі положення: 1) доказ завжди забезпечується до розгляду справи по суті та винесення судового рішення; 2) остаточну оцінку доказів щодо їхньої відносності, допустимості, достатності, достовірності тощо здійснює суд, який розглядає справу і виносить судові рішення.

Ключові слова: цивільний процес, Цивільний процесуальний кодекс України, докази, доказування, оцінка доказів, інститут забезпечення доказів, процесуальна форма, суд, цивільне судочинство.

Pasailiuk I. V.,

ira_kosiv@i.ua, ORCID ID: 0000-0002-0986-9998

PhD in Law, Associate Professor at the Department of Civil Law Disciplines of the Educational and Scientific Institute of Law and Law Enforcement, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv

PROVISION OF EVIDENCE IN CIVIL PROCEDURE OF UKRAINE: NORMATIVE REGULATION AND DOCTRINAL ASPECTS

Abstract. The article deals with evidence provision in Ukraine's civil proceedings. It outlines the main doctrinal issues and prospects of proof in this field of legal relations. It is noted that the task of civil proceedings directly depends on the ability to give the court the necessary evidence to adequately protect violated, unrecognised or disputed rights, freedoms or interests of individuals, rights and interests of legal entities, and interests of the State. The institution of providing evidence is a set of legal rules that govern the legal relations

between the authorised body, the applicant and interested parties regarding the provision of evidence that is likely to be submitted to a court (or, in the case of notarised evidence, also to an administrative body) in the future. The provision of evidence means its immediate acceptance by the court, outside the admissibility conditions specified by law. The court has no right to refuse to secure the testimony, even if written evidence is required by law to prove the facts. Thus, based on the researchers' ideas about evidence, it can be assumed that providing evidence is primarily about preserving its content. The author emphasises that only those pieces of evidence finally assessed by the court and formed the basis of a court decision can be considered judicial evidence. That is, the existence of a link between the information about the facts contained in a particular piece of evidence and the fact is established by the court only after the final assessment of the evidence. That is why, when discussing the provision of evidence, we should speak of providing evidence that is not judicial but is only likely to have the characteristics of judicial evidence (proper procedural form, acquiring and examining it by the procedure provided for by law). It is concluded that the need to prove certain circumstances in considering and resolving civil cases directly relates to the possibility of submitting specific evidence to the court. Provision of judicial evidence is impossible in principle due to the following statements: 1) evidence is always secured before consideration of the case on the merits and adjudication; 2) the final assessment of evidence as to its relevance, admissibility, sufficiency, reliability, etc. is made by the court that considers the case and passes the decision.

Key words: civil procedure, the Civil Procedure Code of Ukraine, evidence, proof, evidence assessment, institution of providing evidence, procedural form, court, civil proceedings.

JEL Classification: K 41

DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2024-16-05>

Вступ. Одним із завдань вітчизняного цивільного судочинства є справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд та вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ст. 2 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України [1]). Своєю чергою правильний розгляд і вирішення цивільної справи передбачає: встановлення достовірності фактів, що обґрунтовують вимоги й заперечення сторін, а також інших обставин, які мають значення для справи, точне застосування норм матеріального права до встановлених фактичних обставин справи. Як правило, ці факти відбуваються до відкриття цивільної справи, тому суд не може отримати відомості про них безпосередньо, не вдаючись до процесу отримання доказів і власне самого процесу доказування.

Тож означене завдання цивільного судочинства безпосередньо залежить від можливості надати суду необхідні докази. Утім, може виникнути ситуація, за якої подання того чи іншого доказу стає неможливим, у такому разі особа не може підтвердити свої вимоги або заперечити надані докази. Для подолання таких проблемних ситуацій існує певний інструментарій, одним з елементів якого є забезпечення доказів, що в найзагальнішому змісті є оперативним закріпленням доказової інформації в цивільному процесі України.

Ступінь наукової розробки проблеми. Діяльність з доказування в цивільному процесі є предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних учених, зокрема В. Андрійця, Ю. Білоусова, С. Васильєва, О. Грабовської, В. Комарова, О. Кармази, С. Короєда, В. Кройтора, Т. Кучера, С. Фурси, М. Штефана, М. Ясинка та ін. Вітчизняний законодавець, і дослідники не оминали й тему причин, які не дозволяють довести докази суду, тобто, послуговуючись термінологією сучасної науки цивільного права, обставин, пов'язаних із неможливістю подання доказів, а також способів їх подання. Одним із таких способів є забезпечення доказів, тобто екстраординарний порядок їх одержання до судового розгляду. Це, власне, й зумовлює актуальність означеного дослідження.

Мета статті. Метою статті є аналіз застосування доказів у цивільному процесі України та аргументація шляхів вирішення проблемних аспектів у цій сфері.

Виклад матеріалу. Насамперед зазначимо, що інститут забезпечення доказів – це сукупність правових норм, що регулюють правовідносини між уповноваженим органом, заявником і зацікавленими особами щодо забезпечення доказів, які, ймовірно, буде подано до суду (або, у разі нотаріального забезпечення, також до адміністративного органу) в майбутньому. Саме крізь призму співвідношення зазначеного інституту з іншими правовими інститутами в межах системи цивіль-

ного процесуального права можна встановити основні проблеми, що виникають у сфері забезпечення доказів і процесу доказування.

Наголосимо, що основні правила судового доказування в цивільному процесі встановлені переважно для справ позовного провадження. Спрощеність процедури наказного провадження позначається й на процесі судового доказування [2, с. 12]. Згідно з правовим висновком Великої Палати Верховного Суду, викладеним у Постанові від 7 липня 2020 року (провадження № 14-448цс19), наказне провадження як особливий спрощений вид провадження у цивільному судочинстві спрямоване на швидкий та ефективний захист безспірних прав особи шляхом видачі судового наказу, що одночасно є і судовим рішенням, і виконавчим документом, без судового засідання та без виклику заявника (стягувача) і боржника [3].

На переконання вчених, процес доказування для першого починається з моменту подання заяви про видачу судового наказу і закінчується прийняттям цієї заяви судом, тоді як для боржника цей процес розпочнеться, якщо він вирішить подати заяву про скасування судового наказу після отримання копії останнього. Звернення до суду із заявою про видачу судового наказу є правом, а не обов'язком особи, якій належить право вимоги, а також органів й осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Судове доказування в наказному провадженні ґрунтується переважно на письмових доказах. Можливе подання до суду й електронних доказів. Натомість показання свідків і речові докази в наказному провадженні не використовуються, а також суд не призначає судової експертизи [2, с. 12]. Особливість судового доказування в окремому провадженні полягає в наявності в суду права витребувати докази за власною ініціативою (ч. 2 ст. 294 ЦПК України) [1]. Отже, необхідність доведення певних обставин у процесі розгляду і вирішення цивільних справ безпосередньо пов'язана з можливістю подати суду ті чи інші докази.

Зауважимо, що наявність у науці цивільного процесуального права різних поглядів на сутність доказів призводить до плюралізму думок щодо суті їх забезпечення. Водночас наголосимо, що нормативне визначення доказів закріплено у ст. 76 ЦПК України, відповідно до якої доказами у справі є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають

значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються такими засобами: 1) письмовими, речовими й електронними доказами; 2) висновками експертів; 3) показаннями свідків (ст. 76 ЦПК [1]).

Наведене нормативне визначення доказів впливає на інститути цивільного процесуального права, пов'язані із процесом доказування. Скажімо, при вивченні інституту забезпечення доказів це проявляється в таких запитаннях: коли ті чи інші відомості про факти стають доказами? Що є предметом забезпечення доказів? Які цілі забезпечення доказів? Коли вказані цілі вважатимуться досягнутими?

Зважаючи на теоретичну і практичну важливість процесу доказування для цивільного процесу, у науці цивільного процесуального права поняття доказів є однією із ключових проблем. Однак єдиного розуміння доказів, їх забезпечення серед науковців не існує. Деякі вчені при визначенні доказів наголошували на здатності переконати суд у наявності чи відсутності будь-якого факту. Наприклад, С. Фурса забезпечення доказів розуміє як заходи, які спрямовані на зберігання відомостей про обставини справи у випадках, коли використання джерел цих відомостей може в майбутньому виявитись неможливим або утрудненим [4, с. 381].

Автори підручника «Теорія доказів» під забезпеченням доказів розуміють спосіб збирання доказів, який полягає в тому, що суд досліджує і сприймає ті дані, які заявник має намір подати в суд як докази, фіксує результати цього дослідження, що робить їх доступними для суду, який надалі розглядатиме справу по суті [5, с. 198].

В. Комаров визначає забезпечення доказів як заходи, спрямовані на збереження відомостей про обставини справи, коли є підстави припускати, що використання цих відомостей у подальшому може стати утрудненим або неможливим (від'їзд свідка у тривале закордонне відрядження, втрата якостей речі тощо). Забезпечення доказів зараховано суто до компетенції судів [6, с. 495].

Інші дослідники вказують, що забезпечення доказів є способом закріплення відомостей про факти у випадках, коли є підстави побоюватись, що їхні джерела можуть бути знищені, зникнути або ж їх використання стане ускладненим [7, с. 121]. «Забезпечення доказів – це вжиття судом термінових заходів щодо закріплення у визначеному процесуальному порядку фактичних даних з метою використання їх як доказів під час розгляду цивільних справ», – наголошує М. Штефан [8, с. 292].

На думку Ю. Білоусова, забезпечення доказів – це їх процесуальна фіксація судом під час

розгляду справи, з метою використання їх як доказів, якщо згодом їхня подача стане неможливою або утрудненою [9, с. 90]. З іншого боку, як переконує Т. Кілічасва, забезпечення доказів – це спосіб процесуальної фіксації судом доказів, подання яких неможливе або є складнощі в поданні цих доказів [10, с. 89].

Вітчизняний дослідник М. Ясинок визначає забезпечення доказів як оперативне закріплення в установленому цивільним процесуальним законом порядку відомостей про факти, яке вчиняється суддею з метою використання їх як доказів під час розгляду та вирішення цивільних справ у суді [11, с. 258]. На думку Л. Лисенко, забезпеченням доказів є вияв владно-розпорядчих дій суду через сприяння зобов'язаним щодо доведення обставин у справі та іншим заінтересованим особам в отриманні доказів у разі виникнення в них ускладнень при цьому для представлення їх перед судом [12, с. 76].

Р. Марченко під сутністю забезпечення доказів пропонує розуміти вжиття невідкладних заходів щодо фіксації (збереження) доказів, коли є підстави припускати, що в майбутньому представлення цих доказів стане неможливим або викликати певні труднощі [13, с. 173].

Дослідник Є. Лезін розуміє сутність забезпечення доказів із двох боків: з боку зацікавленої особи – забезпечення доказів є діяльністю цієї особи, яка спрямована на отримання допомоги від уповноваженого органу в одержанні і збереженні доказів, які вона пізніше використає в цивільному процесі як підставу своїх вимог і заперечень; з боку особи, якій законом надано право забезпечувати докази, така діяльність є сприянням заінтересованим особам за їхнім зверненням у збиранні доказів і їх оперативному збереженні шляхом отримання доступу до об'єкта й фіксації відомостей про факти й обставини, які він містить, що відбувається відповідно до встановленого законом способу й порядку, коли подання заінтересованою особою потрібних доказів є або може стати неможливим чи ускладненим для їх подальшого використання в судовому процесі [14].

Варто зауважити, що всі ці визначення так чи інакше акцентують увагу на змісті доказів – тобто власне на відомостях про факти, здатні переконати суд у наявності чи відсутності тих чи інших обставин.

Таке розуміння доказів, звісно, впливає і на розуміння процесу їх забезпечення. Адже забезпечення доказів – це негайне сприйняття їх судом, поза вказаними законом умовами допустимості.

Зокрема, суд не має права відмовити в забезпеченні свідчень, навіть якщо для доведення фактів відповідно до закону потрібен письмовий доказ. Отже, якщо ґрунтуватися на уявленнях про докази вищезазначених дослідників, можна припустити, що забезпечення доказів – це насамперед забезпечення збереження їхнього змісту.

Як бачимо, частина дослідників дотримувалась позиції «подвійної» сутності доказів, тобто під судовими доказами переважно розуміють усі фактичні дані (факти, відомості про факти), а також засоби доказування, які передбачені законом у певних процесуальних формах і використовуються в судовому процесі для всебічного й повного дослідження обставин справи. Утім, є підстави погодитися з тими дослідниками, які акцентують увагу, з одного боку, на змісті доказів, здатному сприяти встановленню обставин справи, з іншого боку, на їхній процесуальній формі, що є зовнішнім виразом доказів, а також на встановленому процесуальному порядку їх отримання й дослідження.

Зазначене аргументується тим, що через наявність цих ознак можливо провести межу між судовими й іншими доказами. Якщо вести мову про докази як про єдність форми і змісту, то про наявність доказу можна говорити лише тоді, коли встановлено його зв'язок із фактом, який потрібно довести (так звана відносність доказів). Наприклад, отримані суддею шляхом допиту в судовому засіданні свідчення, що стосуються справи і покладені в основу рішення суду, є судовим доказом. Навпаки, у випадках, якщо відомості, повідомлені свідком, не будуть подані суду в належній процесуальній формі або буде порушено порядок отримання й дослідження доказів (наприклад, якщо свідка в судовому засіданні допитував не суддя, а помічник судді), то цей доказ не буде судовим через відсутність у нього повного набору характеристик, властивих судовим доказам. Адже, згідно зі ст. 78 ЦПК України, суд не бере до уваги докази, що одержані з порушенням порядку, встановленого законом [1].

Отже, доказ із належною процесуальною формою (наприклад, протокол допиту свідка, складений у порядку забезпечення доказів) може бути визнано надалі несудовим через відсутність зв'язку з фактом або порушення порядку вчинення зазначеної процесуальної дії. Так само й доказ, що не наділений належною процесуальною формою або отриманий чи досліджений із порушенням процесуального порядку, встановленого цивільним процесуальним законодав-

ством, не вважатиметься судовим. З огляду на це, слід вважати, що забезпечення судових доказів неможливо в принципі через такі положення: 1) доказ завжди забезпечується до розгляду справи по суті та винесення судового рішення; 2) остаточну оцінку доказів щодо їхньої відносності, допустимості, достатності, достовірності тощо здійснює суд, який розглядає справу і виносить судові рішення.

Як судові докази можна визначити лише ті з них, які отримали остаточну оцінку суду і були покладені в основу судового рішення. Тобто наявність зв'язку між відомостями про факти, що містяться в певному доказі, та фактом встановлюється судом лише після остаточної оцінки доказів. Саме тому, говорячи про забезпечення доказів, потрібно вести мову про забезпечення доказів не судових, а які лише ймовірно мають характеристики судових (належна процесуальна форма, отримання й дослідження в передбаченому законом порядку).

Відтак, з огляду на викладене, можна сформулювати такі запитання щодо сутності забезпечення доказів: що є предметом забезпечення доказів? Які цілі забезпечення доказів? Коли вказані цілі можуть вважатися досягнутими?

Передусім зауважимо, що в сучасній вітчизняній юридичній літературі немає єдності щодо цілей забезпечення доказів. У різних дослідженнях як такі виокремлюють: 1) створення умов встановлення істини у справі з використанням забезпечених доказів; 2) надання допомоги громадянам України у закріпленні відомостей про факти, які на момент розгляду справи в суді можуть стати недоступними, спотвореними або зникнути зовсім; 3) посвідчення отримання відомостей для їхнього подальшого використання у процесі доказування; 4) збереження доказів у разі, якщо є підстави побоюватися, що їх подальше подання до суду чи інших органів стане неможливим, закріплення доказів для їх подальшого розкриття в суді, запобігання розвитку правових спорів та сприяння їх урегулюванню на досудовій стадії; 5) збереження інформації, що міститься в тому чи іншому засобі доказування, тобто: запобігання настанню обставин, що ускладнюють подання доказів, запобігання неможливості подання доказів, запобігання настанню обставин, що ускладнюють дослідження доказів, запобігання неможливості дослідження доказів; 6) унеможливлення втрати, знищення, неподання доказів, без чого не можна буде встановити істину та правильно вирішити цивільну справу [15].

Щодо питання визначення предмета забезпечення доказів, то в науці цивільного процесуального права склалося дві точки зору. На думку деяких учених, предмет забезпечення доказів становлять відомості про факти [16]. Інші ж дослідники переконані, що безпосереднім предметом забезпечення слугує збереження процесуальної форми доказового матеріалу, тобто засобів доказування [17].

Звісно ж, предметом забезпечення доказів буде як зміст доказу, що забезпечується, досліджуваний і збережений уповноваженим органом, так і процесуальна форма, що надається результату процесуальної дії. Проте доказ, що є результатом забезпечення, не стає судовим лише внаслідок певної процесуальної дії. Такої якості йому може надати тільки суд у процесі судового розгляду. Тож результати досягнення зазначених цілей підлягатимуть оціненню судом, який розглядає справу та виносить судові рішення, на підставі різних критеріїв (насамперед допустимості й відносності).

Утім, варто наголосити, відокремлення зазначених цілей неможливе, оскільки недосягнення однієї з них, навіть у разі досягнення іншої, буде підставою для відмови у прийнятті доказу, що є результатом забезпечення доказів. Із цих підстав у юридичній літературі зазначається, що необхідність забезпечення доказів може бути викликана низкою чинників: властивостями предметів матеріального світу; фізичним станом людини; можливістю зовнішнього впливу на матеріальні докази; нестабільністю джерела інформації (наприклад, можливість втрати електронних даних тощо) [18].

Саме тому подання доказів має місце у процесі їх забезпечення. Адже саме доказ, який необхідно забезпечити, заявник подає суду, відтак суд приймає до провадження зазначену процесуальну дію.

Висновки. Отже, забезпечення доказів у цивільному процесі – це процесуальна дія, що полягає в дослідженні потенційного судового доказу з подальшим збереженням його змісту належної процесуальної форми, що здійснюється уповноваженим суб'єктом відповідно до певних процесуальних норм. При цьому до зазначеного визначення некоректно включати дії щодо подання й оцінення доказу (хоча вони й регламентуються нормами, що становлять зміст зазначеного інституту), оскільки дослідження доказу й надання результатам такого дослідження процесуальної форми найбільш повно відповідають потребі досягнення цілей процесуальної дії, тобто збереження змісту доказу, що

володіє властивістю відносності, а також надання результату процесуального впливу якості юридичної сили, у зв'язку із чим у понятті забезпечення доказів потрібно акцентувати увагу саме на них. При цьому треба пам'ятати, що забезпечення доказу не означає гарантування прийняття його судом як судового. Тобто заявник (для досягнення мети використання результату забезпечення доказів у конкретній цивільній справі) зобов'язаний подати його до суду, а також пам'ятати про те, що він буде досліджений та оцінений у сукупності з іншими доказами у справі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 03.01.2025).
2. Доказування та докази в цивільному судочинстві : навч.-метод. посіб. / Н. Ю. Голубєва, І. В. Андронов, Н. В. Волкова, І. А. Яніцька ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; 2-ге вид., переробл. і допов. Одеса : Фенікс, 2024. 80 с.
3. Висновок Великої Палати Верховного Суду, викладений у Постанові від 07.07.2020 (провадження № 14-448цс19). *LigaZakon*. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/91460925> (дата звернення: 03.01.2025).
4. Фурса С. Я. Цивільний процес України : Академічний курс / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, С. В. Щербак ; за ред. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2009. 848 с.
5. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / К. В. Антонов, В. М. Тертишник, В. Г. Уваров / за заг. ред. д.ю.н., професора В. М. Тертишника. К. : Алерта, 2015. 294 с.
6. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2011. 1352 с.
7. Цивільний процес : навч. посіб. для підготовки студентів 3-го та 4-го курсів бакалаврату літо 2022 року / К. В. Гусаров, М. В. Жушман, С. О. Кравцов та ін.; за заг. ред. проф. К. В. Гусарова. Харків : ТОВ «Оберіг», 2020. 229 с.
8. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс. Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2005. 624 с.
9. Цивільний процес : навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук та ін. ; за ред. Ю. В. Білоусова. Київ : Прецедент, 2005. 172 с.
10. Кілічаєва Т. М. Цивільне процесуальне право : навч. посіб. Київ : Центр учб. л-ри, 2007. 352 с.
11. Цивільний процес України : підручник / за заг. ред. д. ю. н., доц. М. М. Ясинка. Київ : Алерта, 2014. 744 с.
12. Лисенко Л. Процесуальна форма вирішення питання про забезпечення доказів. *Вісник Київського*

національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. «Юридичні науки». 2011. № 88. С. 74–77.

13. Марченко Р. В. Можливість забезпечення доказів нотаріусами чи іншими особами, які мають право вчиняти нотаріальні дії. *Університетські наукові записки : наук. часоп.* / Хмельн. ун-т упр. та права, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. 2013. № 1 (45). С. 171–175.

14. Лезін Є. Поняття і зміст забезпечення доказів у цивільному процесі України. *National Law Journal: Theory and Practice*. 2017. December. S. 93–97. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Ponjattja%20%D1%96%20zm%D1%96st%20zabezpechennja%20dokaz%D1%96v%20u%20civ%D1%96l%27nomu%20proces%D1%96%20Ukra%D1%97ni.pdf (дата звернення: 03.01.2025).

15. Андрійцьо В. Д. Теоретичні проблеми доказування в цивільному судочинстві України : монографія. Ужгород : ТОВ «ІВА», 2014. 410 с.

16. Кучер Т. М. Докази, доказування та доведення у цивілістичному процесі України : монографія. Київ : Видавець Познишев, 2015. 428 с.

17. Руда Т. В. Докази і доказування в цивільному процесі України і США: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 20 с.

18. Бадила О. О. Актуальні проблеми забезпечення доказів у цивільному процесі України: необхідність законодавчої регламентації. *Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2014. № 1 (99). С. 103–106.

REFERENCES:

1. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon vid 18.03.2004 № 1618-IV [Civil Procedure Code of Ukraine: Law No. 1618-IV of March 18, 2004]. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy – Database 'Legislation of Ukraine' / Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].
2. Holubieva, N. Yu., Andronov, I. V., Volkova, N. V., & Yanitska, I. A. (2024). *Dokazuvannia ta dokazy v tsyvilnomu sudochynstvi: navch.-metod. posib.* [Proof and evidence in civil proceedings: educational and methodological manual (2nd ed., revised and supplemented). National University "Odessa Law Academy". Odesa: Feniks, 80 p. [in Ukrainian].
3. Supreme Court of Ukraine. (2020). *Vysnovok Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu, vykladenyi u Postanovi vid 07.07.2020 (provadzhennia № 14-448tss19)* [Conclusion of the Grand Chamber of the Supreme Court, outlined in the Resolution of July 7, 2020 (Case No. 14-448tss19)]. *LigaZakon*. Retrieved from <https://verdictum.ligazakon.net/document/91460925> [in Ukrainian].
4. Fursa, S. Ya., Fursa, Ye. I., & Shcherbak, S. V. (2009). *Tsyvilnyi protses Ukrainy: Akademichniy kurs / za red. S. Ya. Fursy* [Civil procedure of Ukraine: Academic course / (S. Ya. Fursa, Ed.)]. Kyiv : Vydavets Fursa S. Ya. : KNT, 848 p. [in Ukrainian].

5. Antonov, K. V., Tertyshnyk, V. M., & Uvarov, V.H. (2015). *Teoriia dokaziv: pidruchnyk dlia slukhachiv mahistratury yurydychnykh vuziv / Za zah. red. d.iu.n, profesora V. M. Tertyshnyka* [Theory of evidence: A textbook for master's students of law universities (V. M. Tertyshnyk, Ed.)]. Kyiv: Alerta, 294 p. [in Ukrainian].
6. Komarov, V. V., Bihun, V. A., Barankova, V. V., et al. (2011). *Kurs tsyvilnoho protsesu: pidruchnyk / za red. V. V. Komarova* [Course of civil procedure: Textbook (V. V. Komarov, Ed.)]. Kharkiv : Pravo, 1352 p. [in Ukrainian].
7. Husarov, K. V., Zhushman, M. V., Kravtsov, S. O., et al. (2020). *Tsyvilnyi protses : navch. posib. dlia pidhotovky studentiv 3-ho ta 4-ho kursiv bakalavratu lito 2022 roku / za zah. red. prof. K. V. Husarova* [Civil procedure: A study guide for preparing 3rd and 4th-year bachelor's students for summer 2022 (K. V. Husarov, Ed.)]. Kharkiv : Oberih LLC, 229 p. [in Ukrainian].
8. Shtefan, M. Y. (2005). *Tsyvilne protsesualne pravo Ukrainy: Akademichni kurs* [Civil procedural law of Ukraine : Academic course]. Kyiv : Vyd. Dim «In Yure», 624 p. [in Ukrainian].
9. Andrushko, A. V., Bilousov, Yu. V., Stefan-chuk, R. O., et al. (2005). *Tsyvilnyi protses : navch. posib. / za red. Yu.V. Bilousova* [Civil procedure: Study guide (Yu.V. Bilousov, Ed.)]. Kyiv : Pretsedent, 172 p. [in Ukrainian].
10. Kilichaieva, T. M. (2007). *Tsyvilne protsesualne pravo: navch. posib.* [Civil procedural law: Study guide]. Kyiv : Tsentri uchb. I-ry. 352 p. [in Ukrainian].
11. Yasynok, M. M. (Ed.). (2014). *Tsyvilnyi protses Ukrainy: pidruchnyk* [Civil procedure of Ukraine: Textbook]. Kyiv : Alerta, 744 p. [in Ukrainian].
12. Lysenko, L. (2011). *Protsesualna forma vyrishennia pytannia pro zabezpechennia dokaziv* [Procedural form for resolving the issue of evidence provision]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ser. «Iurydychni nauky» – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series "Legal Studies"*, (88), 74–77 [in Ukrainian].
13. Marchenko, R. V. (2013). *Mozhlyvist zabezpechennia dokaziv notariusamy chy inshymy osobamy, yaki maiut pravo vchyniaty notarialni dii* [The possibility of providing evidence by notaries or other persons authorised to perform notarial actions]. *Universytetski naukovyi zapysky: nauk. chasop. / Khmeln. un-t upr. ta prava, Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy – University Scientific Notes: Scientific Journal / Khmelnytskyi University of Management and Law, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 1(45), 171–175 [in Ukrainian].
14. Liezin, Ye. (2017). *Poniattia i zmist zabezpechennia dokaziv u tsyvilnomu protsesi Ukrainy* [The concept and content of evidence provision in civil procedure of Ukraine]. *National Law Journal: Theory and Practice*, December, 93–97. Retrieved from https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Ponjattja%20%D1%96%20zm%D1%96st%20zabezpechennja%20dokaz%D1%96v%20u%20civ%D1%961%27nomu%20proces%D1%96%20Ukra%D1%97ni.pdf [in Ukrainian].
15. Andriitso, V. D. (2014). *Teoretychni problemy dokazuvannia v tsyvilnomu sudochynstvi Ukrainy: monohrafiia* [Theoretical problems of evidence in the civil proceedings of Ukraine: Monograph]. Uzhhorod: IVA LLC, 410 p. [in Ukrainian].
16. Kucher, T. M. (2015). *Dokazy, dokazuvannia ta dovedennia u tsyvilistychnomu protsesi Ukrainy: monohrafiia* [Evidence, proof, and substantiation in civil procedure of Ukraine: Monograph]. Kyiv : Vydavets Poznyshchev, 428 p. [in Ukrainian].
17. Ruda, T. V. (2012). *Dokazy i dokazuvannia v tsyvilnomu protsesi Ukrainy i SShA: porivnialno-pravovy analiz* [Evidence and proof in civil procedure of Ukraine and the USA: A comparative legal analysis]: *Extended abstract of Candidate' thesis*. 20 p. [in Ukrainian].
18. Badyla, O. O. (2014). *Aktualni problemy zabezpechennia dokaziv u tsyvilnomu protsesi Ukrainy: neobkhidnist zakonodavchoi rehlementatsii* [Current issues of evidence provision in civil procedure of Ukraine: The need for legislative regulation]. *Visnyk Kyivskoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Studies*, 1(99), 103–106 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.10.2024

НОТАТКИ

НОТАТКИ

**ВІСНИК
ЛЬВІВСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Збірник наукових праць

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Випуск 16

Літературний редактор – Муравицька Н. О.

Коректор – Мох О. П.

Комп'ютерний макет видавництва

Львівського торговельно-економічного університету

Електронна версія : <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-law>

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 3,12. Ум. друк. арк. 3,72. Зам. № 1224/881

Підписано до друку 30.12.2024 року. Наклад 300 прим.

Віддруковано в друк. видавництва Львівського торговельно-економічного університету
79005, м. Львів, вул. Туган-Барановського, 10. Тел. 244-40-19. e-mail drook@ukr.net
Свідоцтво Держкомітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України
серія ДК № 5149 від 15.07.2016 р.